

تورکستان

تورکستان ملی استقلال مفکوره سینی تارا توچی آیلق مجموعه
باش محترم: چوقای اوغلی مصطفی

بیل 2 | سال 13 | ده قاپر 1930

بو ساندا:

سیاسی بولم:

- 1 - باش مقاله مختاریت دان استقلال غا
- 2 - تاریخی ایسلمه لر
- 3 - مفکوره میدانیده کورده ش
- 4 - روسيه نك بو کونگى وضعيتى وه تورکستانلىك رنك
    چوقای اوغلی مصطفی
- 5 - تورکيه وه قوشنیلارى
    تيمور اوغلی
- 6 - بورونغى چەكىست آغا يكوف خاطره لارندان
    ايلىر

خبرلەر بولمى:

- 7 - تورکستان خبرلەرى
- 8 - رسملەر

«تۈرك يۇرۇدی» تۈرك اوغاقلارىنىڭ فىكىلەرىنى تاراتوجى آيلق
جىموعەدر. لاتىن حرفەريلە چىقادىر.

„Turk Yurdu“ Mecmuasi Ankara-Turkiye

«اودلو يۇرۇت» وە «يېلىدىرىشى». استقلالچى آدرى محرىلەرى تامان
نيدان استانبولىدە، لاتىن حرفەريلە، چىقارىلماقىدا بولغان
بو قىمتلى جىموعە وە غازىتانى بوتون اوقوچىلارىمىزغا توصىيە
آيتەمزا.

Istanbul: Pangaltı, Şafak sok. No. 60

«پروصە» فرانسوزچە آيلق جىموعەدر. تۈركىستان، قاققاسىيا ھەم
اوقرانىالى آناقلى محرىلەرتىگ اشتراكى بلهن پارىسدا
چىقارىلادار. آدرەسى:

3, Rue du Sabot. Paris (6e)

يائىكا

«ملى يۇل» ايدىل-اورال استقلال فكىيگە خدمت ايتوجى آيلق
جىموعەدر. عرب حرفەريلە چىقادىر.

Redaction „Milli Yol“

Berlin-Charlottenburg
Goethestrasse 5

«أصل مجموعى» قريم تۈركلەرنىڭ استقلال فكىينى تاراتادىغان
اونىش كونىڭ مجموعەدر. عرب حرفەريلە چىقادىر. آدرەسى:
Emel Medjmuasi str. Ardealului N. 3

Bazargic-Romania

«روس اقلاقىبى» قريم تۈركلەرنىڭ ملى حركى باشلۇغى جىفر
سید احمد يىكىن ئەنلىك بى قىمتلى ائرى، تۈرك تىلندە روس اقلاقىبى
حقىندە يازىلغان برگىنە كتابىدە. روس اقلاقىبى تارىخى بلهن
تاپىشماقىچى بولغان ھەر تۈرك اوجۇن فائىدەلى بىر ائرددە.
بەھاسى بىر تۈرك لىراسى. بوتون استانبول كتبخانەلەرىدە ساتىلادار

پاپس تورستان

تورکستان ملى استقلال مفکوره سينى تاراتوچى آيلق مجموعه
باش محىرى : چوقاي اوغلى مصطفى

ساله 13

دەقابىر 1930

بىل 2

مختارىت دان استقلالغا

(1930 - دەقابىر - 1917)

بىزنىڭ ياشىنگەن ملى حركىتمىز تارىختىدە، وققى كىلگەن ساين
ايسلەب كىتىشىلك كىرەك بولغان، بىر قانچا مەم كونلەر باردر.. مەنە
بۇندىسى تارىخى كونلەرنىڭ بىرىسى 1917 نېچى يىل 10 نېچى دەقا-
بردر. بوكۇنى خوقىد شەھىرنىدە توپلاغان ئىچى توركستان فوق-
العادە أولكە قورولتايى، توركستان مختارىتىنى اعلان ايتىكەن ايدى.
بىز بىز حركىتكە بوكۇنگى ملى قورتولوش حركىتمىزنىڭ بىر نېچى
پايدىسى وە بىز يولىدە جىسارتسىز آتىلغان بىر آدىم دىب قارايمز.
آغىز تحرىبەلەر بىلەن تولە اون اوچ يىللەق دەشتلىي حيات دورە.
سينى كىچىرگەن نەدن سوڭايىدى، او زمانتىڭ ياكىلىشلىقلارىنى كۆ-
روش وە سوپىلەش آسامىدە. اون اوچ يىل بورۇن بىز ملى حركىتمىز-
نىڭ پروغرامىنى بەجهىرىكەن مختارىت بىلەنگەن كەيىتلەنسەك توغرى
بۇلۇر دىب اوپىلە كەن ايدىك.

او زمان روسیه اسارتند بولغان له (Leh) وه فینلهردنه باشقا بوتون ملتلهر روسیه انقلابی وه روس دهمو قراتیسینک انصاف وه حقایتیگه توغریداندا اینانار ایدیلهر. له وه فینلهردنه باشقا هیچ بر خلق ملى قورتولوشینی درحال یونزه^{گه} چیقاریشنی اویلی آلماغان ایدی (*). حتی آچاغنە زمان اوتكەندەن سوڭ، 1918 يىلى ماوراي قافقاسيا سەيمى آذربايجان، ئەرمەنستان وه گورجستان استقلالىنى اعلان ايتەركەن او استقلالغا باشدا موقى بىر حادھە كېيى قاراغان ایدى. اونلەر روسیەدە دەمۇقراتىق قەدەر اتىف جمهورىت ادارەسى قورولسا ماوراي قافقاسيانىڭدە بۇ فەدەر اسيون عائىلەسىنىڭ بىر اعضاسى بولوشىنى اویلە^{گەنلەر} ایدى.

شو روس انقلابى وه روس دەمۇقراتىسىگە اينانىشلىق وقىلە بىز تۈركىستانلىكەردە بار ایدى. شو تأيير آستندا بىز ملى طلبىزنى ايشكە آشىرىشنى مختارىت بىلەن كەن تەحديد ايتەرن ايدك. ايسكى رومالىلار «زمان اوزگەرەدر. اوئىگەلە تىك بىز ھەم اوزگەرەمن» (***) دىرلەر ایدى.

«زمان اوزگەردى.» بىزنىڭ روس انقلابىگە بولغان ايشانىچ وھ اميدىمىز توغرى چىقمادى.

روس انقلابچى دەمۇقراتىسى يالغۇز بۇ انقلابنى يوقانىش بىلەنگەن قالمادى. او بىز^{گە} اوز ملى حقيمز مسئۇلەسىنى اونىكلە دوستلىق وھ انصاف پەن سپىلەرى اطرافىدا مناقشە ايتەركە حل ايتە آلىش حىنده گى قناعىتىمىز ناك^{يَاڭىلىش} ايکەنلىكىنى آچىق كورسەتدى.

بۇڭا روس انقلابچى دەمۇقراتىسىنک اڭ آلداغى شخىصىتلەر نەدن بىرى، فيرمال انقلابى عاشقى وھ روسیه وقللى حکومتىنىڭ باشلوغى بولغان كەرەنسكى جانلى بىر مثالىدە. كورد عصىانىنىڭ مەدە فەسى اوچۇن بوتون دىيانى ياردەمگە چاقىرىپ باقىرماقدان آغىزى

(*) لەستان مسئۇلەسىنى، جەھان سوفوشى باشلانغاندان سوڭ روسیه اىستەسەدە اىستەسەدە يىشىلىدى، دىپ حسابلەش كېرەك ایدى.

(**) [Tempora mutantur et nos mutamus in illis].

کوپوروب چارچاماغان کهره نسکی ، خلقمنز نك روس بولشه و یکله .
 رندن کورمه کده بولغان ظلمینی تیرناق علامتی (« ») ایچیگه
 آلیب گنه ایناما قچی بولادد . («دنی» نك 104 نچی سانیغا باقیلیسن) .
 «زمان» باشقا بر مفهومده «اوز گرددی ». بزنک خلق سیاسی
 تاماندان اوسدی . او اوزینی سیاسی بلاغتگه ایریشکهن دیب حس
 ایته در . او ایمدى ملى منتفتینک يالغوز اوز مقدرا تینک اوز قولندا
 بولوشی آرقاسیدا گنه نیگیزدهن ییشیلب تأمين ایتله جه گئی جوده
 یاخشی بیله در . ملى استقلال بزني بوتون دنیادهن آیریب اوراب
 آلادرغان بر چین سدی بولماغانی که بی او هیچ کیمنگ حقیگه
 فارشو سوء قصد ههم ایمه س . ملى استقلال ، بالعکس ، ظالمدارنک
 ظلمندهن ، استثمار چیله رنک تالاشنдан یورت وه خلقمنزی ساقلاش
 حرکتی دیمه کدر .

انقلابچی روس دەموقراتیسی نماينده سی کهره نسکی نك اینا .
 نماق ایسته مەسدهن تیرناق علامتی ایچنده یازادرغان وه تاریخنده مثلی
 کورولمه گهن روس پروله تاریاتینک ایزیشنی ، تور کستان خلقی
 ییلگه کیچیریلگهن وه قوربان ایتلگهن میلیونلارچا تور کستانلیله ر .
 نك قانی بلەن سوغاریلغان تیمیر چې بهر دیب بیله در . ملى استقلال
 حرکتی شو بوجوچی تیمیر چې نېرنی اوزوپ تاشلاش کوره شندهن
 عبارتدر .

مختاریت بزنک کیچمیشیمز گه عائد تاریخی بر حادته در . بز
 اونى ایسلەيمز ، فقط ایمدى اوزینی ایسته مەيىز . او گا قایتیش یو قدر ا
 هەر بويوش آدم اوز کیچمیشینی ، بالالاق دورینی ایسلەسە
 ههم او بالالقغا قایتیشنى ایسته مەيدر . شونگە او خشاش بز ههم ملى
 سیاسی حیاتمنز نك بالالق دورى بولغان تور کستان مختاریتىنی يالغوز
 تاریخى بر حادته دیب گنه ایسلەيمز .

ایسکەرمە : تور کستان مختاریت حکومتى اعضالارندان بارچاسینك رسملەرینى ئەلله
 ایتیش مەن بولماغانیدان ، سايغىلى او قوجىلاريمزغا اوئلەرددن ایمدىلک ایکى شخصىنک
 باشقارما .
 گنة رسميى تقدیم ایتمە کەدە من .

تۈركىستاننى يارۇغلىققا چىقارماقچى بولغانلاردان:

تۈركىستاننى مختار ئولكە اعلان ايتىكەن ملى قورولتايىنك رئىسى وە
برنچى تۈركىستان ملى حکومتىنىڭ باشلوغى

چوقاى اوغلى مصطفى بىك

«ياش تۈركىستان» 2 نېھىيەيل سان 13

ئەۋلاد گۈزۈپىسى
www.ewlat.org

www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇرچە ماقالە، قىدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامىرى

تۈركىستاننى يارو غلىققا چىقارماقچى بولغانلاردان:

تۈركىستاننى مختار ئۆلکە اعلان ايتىكەن ملى قورولتايىنك رئيس
اورونباسارى وە بىرچى تۈركىستان ملى حکومتى اعضاسى

سايغىلى عىيدالله ھواجم

«ياش تۈركىستان» 2 نېھىي يىيل سان 13

تاریخی اینله مله

تورکستانی مختار اولکه اعلان ایتكن ۷ آنچی تورکستان فوق العاده قورولتاینک مضبطه سینی ، تاریخی بر وئیقه اولماق اوزره ” تو بنه نه نشر ایتمه کده مز . قولیمزا مضبطه نک تورکجه متى يو قیلغندان روسچەسندەن ترجمە ایتمەك مجبوریتىدەمز .

(1) IV آنچی تورکستان فوق العاده اولکه قورولتایي بويوك روسىيە انقلابي اساسلەرىگە سویيکەنوب ، تورکستان خلقلەرىنک رائى وە آرزوسينى افادە ايتىرەك ، تورکستانى دەمۇقراتىق ، فەدەراتىف روسىيە جمهورىتىنک محلى مختارىتىگە اىگە بىر بولەگى دىب اعلان ايتىدەر . مختارىت شىكىنى يىلىگىلەش ايشى ياقىندا توپلانادىرغان تورکستان مجلس مؤسسانى اختيارىگە قولىلادر . قورولتاي تورکستانىدە گى آزىلقدا بولغان خلقلەر حقوقىنک هەر تاماندان محافظە ايتىلىشىنى طنطەللى صورتىدە اعلان ايتىدەر .

(2) تورکستان مختارىتىنى اعلان ایتكەن بى ۷ آنچى فوق العاده اولکە قورولتايى عىنى زمانىد 54 كىشىك بى خلق شوراسى ساپلايدەر . (بۇ خلق شوراسى اعضاىنىڭ 36 سى تۈركستانلى ، 18 ئى روس ايدى) .

(3) وقلى مختارىت حکومتى شو كىشىلەردىن عبارت ايدى : محمد تىنچباي (مەندىس ، بورونىغى روسىيە دولت دوماسى اعضاىسىدەن) ، ھدایت يىك يورغولو آغا (مەندىس-آغرونوم) ، عىيدالله خوابە (دعوا و كىلى) ، عبدالرحمان يىك اورازاي (حقوقچى) ، عابدجان مۇمود (خوقد شهر امينى اوزونباشىرى) ، مير عادل (بىگى مار-غيلان شهر امينى ھەم فەرغانە ولايت ملى شوراسى رئىسى) ، ناصر-خان (نامانگانلى علمادەن) ، مصطفى چوقاي اوغلى (حقوقچى) ،

تۈركىستان ملى شوراسى رئىسى). وە سولومون ھەرتىفەلد. (دعوا
و كىلىي، يەودى).

محمد تىنچبىايى، حكىمەتك بىضى حەكتەرى تاشكىدە كى
روس بولشەويكىلەرى ايلە آرائىك بوزولوشىغا سېب بولور، دىگەن
بر فىكرەدە اصرار ايتوب 1918 نچى يىلى يانوار اورتالارندا حكى
مت ھىئىندەن چىكىلدى. محمد تىنچبىايىك استعفاسىدەن سوڭرا
مەصطفى چوقاى اوغلى حكىمەت رئىسى تىمىن ايتىدى.

(4) 1918 نچى يىلى يانوار باشلارندا خوقىددە كى تۈركىستان
دەقان وە ايشچىلەرى قورولتايى خوقىدە حكىمەتىنى قايتادان تائىب،
قارارىنى ساويرت حكىمەتى مەركزىيەگە تەلغەرم آرقالى يىلىدىرىدى.
قورولتايى قارارندا، يابانچى عسکرلەر سونگوسىلىك كۆچى بلهن.
تۈركىستانگە اوزىنى حكىمەت صفتىدە تائىتقان تاشكىد روس بولشە
و يىك ساويرت خلق قومىسارلارنىڭ تارقاتىلىشى تكلىف ايتىلگەن
ايدى. او زمان «ملەتلەر اىشى قومىسارى» بولوب تورگەن ستابلىنىڭ
قايتارغان جوابى بولشەويكىلەرنىڭ «ملى سىاستى» گە اورنەك بولاز.
لەق بىر وىقەدر. ستابلىن جوابىدە: «پىرلى ساوبىتلەر اوز اىچكى
ايشلەرنىدە مختارىرلەر؛ تۈركىستان دەقان وە ايشچىلەرى قوراللى
كۆچكە اىگە بولسا لار، مەلکتىيگە يابانچى دىب تائىغان تاشكىد
ساويرت خلق قومىسارلارى (ساونار قوم)نى اوز كۆچلەرى بلهن
تارقاتسونلار» دىگەن. دىمەك، ستابلىن قورالىز تۈركىستانلىلەرنى
روس عسکرلەرىيگە قارشو سوغوشماققا چاقيرغان. ستابلىنىڭ بۇ
پىرواقاتورلۇق جوابى 1922 نچى يىلى، تىشقى ايشلەر قومىسارلىقى
قاراماغىدا، موسقىوادا نشر ايتىلگەن وادىم چايىكىن نىڭ «روسىيە اقلابى
تارىخىنگە قاراشلى» كتابىندا باسىلغان...

(5) تۈركىستان مجلس مۇسماقىنىڭ توپلانىشى كۆنү 1918 نچى
يىلى مارت آيمىغا يىلگىلەنگەن ايدى. بولشەويكىلەر بۇ كوتىڭ
كىلىشىندەن قورقىدیلار. موسقوانىڭ بويۇزوغى بلهن تۈركىستان مای

حرکتینى بىر آن آول قان درياسىنده بوغوشغا تىرىشىدىلەر. 1918 نچى يىلىك 12 فيرالندە تاشكىنده گى روس بولشه ويكلەرى، اوزلەرنى تور كستانىڭ قانونى حكومتى دىب تانىش، تور كستانلىلەر قولنداغى قولاللارنى يېغيشىرىپ بىريش وە حكومت باشلوغى مصطفى چوقاي اوغلىنىڭ تسلیم ايتىلىشى حقىنە و قتلى حكومتىگە اولىتىما تووم بىردىلەر. مختارىت حكومتى، بىر نەر بولسادا عسکرگە ايگە بولماغانى حالدا، بى بولشه ويلىك روس اولىتىما تومنى قايتاردى. خونقند حكومتى تاشكىنده توپلانغان روس بولشه ويكلەرنىڭ دوقلارى آستندا اوئلەزنىڭ تور كستانلىلەر اوستىنە حاكىتىنى تانىشنى اوزى اوچون ملى بى خيانەت دىب بىلدى. اونىڭچون دە كۈچسۈزلىكىگە قاراماسدان رد ايتدى.

مختارىت حكومتى يېقىلىدى. اونىڭلە برابىر مختارىت فکرى دە يېقىلىدى، يوقالدى.

بو كون يالغۇز استقلال، مستقل تور كستان فکرى حاكمىدە.

ياشىبىن مىستقىل تور كستاندا!

مەفكۇرە مىيدانىدە كورەش

بو كون تور كستاندە أڭ مەم اوزون توتكەن. تور كستان غازىتا لارىغا كوز يو گورتۇرۇب چىقساڭىز، تور كستاندە كوندەن كونگە پار لاماقدا بولغان ملى مەفكۇرەدەن بولشه ويكلەرنىڭ سوڭ درجه قور- قماقدا بولغانلارينى كورسەتەدرىگەن مقالەلەرنى اوچرىھەسىز. بولشه ويكلەرنىڭ تور كستان ملى مەفكۇرەسىكە قارشو مەفكۇرەۋى كورەش يور- كىزە يىلمەسىدەن، «اور-يېقت»، قاماش، سوڭ كون، آتىپ أولدىرى- يش كەبى «قارا كوج» بىلەن مىدانىگە چىقغانلارينى «تور كەمەستان»، «آزاد بوخارا»، «قىزىل اوزىكستان»، «يەڭى فەرغانە»، «شرق

حقیقتی»، «ایگیه کچی قازاق»، «پراودا ووستوکا»، «ساویتسکه یه ستپ» وہ باشقا غازیتالار آپ آچیق کورسەتەرلەر. اوزبیکستان فرقە باش کاتىلەرى، عشمان يوسف اوغلى خو- قند فرقە آكتىفلارى آلدیدا، اكمل اکرام اوغلى سمرقند فرقە قىللارى مجلسىنده «مەتكۇزە ميدانىدە كورەش» حقىنە اوزون اوزون نەقلەر سوپەرەدىلەر. بىز بونلەردىن ھەلەلک يالغۇز اکرام اوغلىنىڭ نەقى اوستىنە توختايىم. اكمل افندىنىڭ بو نەقى تۈر كىستانلىلەرنك اوقوتۇر انقلابىنىڭ 13 نىچى يىل دونومى بايرامىغا قاندای حاضر- لاندىقلارينى ياخشى گەنە كورسەتىپ بېرەدر. (*)

سوز نوبىتىنى اكمل اکرام اوغلىغا اوتكۈزۈز: (**)

اور تاقلار مەعروضەمنىڭ موضوعى «قاسىمچىلار مەحاكمەسىنىڭ يىكونى» توغرىسىدا. مەنچە بو يىردى مەحاكمەنىڭ بارىشىغا اوزاق توقتالىب اولىرىشنىڭ حاجتى يوق، بو توغرىيە اور- تاقلار غازىتالاردا اوقب كورگەنلەر. شونك اوچون مەحاكمەدىن ايلگەرى وە كىين آچىلغان عكس الانتقامى تشکىلات توغرىسىدە كوبىرەك توقاتىما.

قاسىمچىلار مەحاكمەسىدا نىمەلەر آچىلدى؟

بىزنىڭ مەحكىمە آپاراتىمىزدا، اونك باشىدا يعنى عالى مەحكىمەدە بوزغۇنلەر بارلىغى آڭلاشىلىدى. او يىردى پاراخورلۇق، مەستىبارلۇق وە باشقا لار بار اىدى. شونك بىلەن بىرگە بو مەحكىمە آپاراتلارمىزدا اوزاق و قىتلەر ملى عكس الانتقامى تشکىلاتنىڭ وە ملى بورجۇزى زيانك توغرىدان- توغرى آگەنلەرى اولىورگەننى كورسەتدى. ملى عكس الانتقامى تشکىلات او يىرگە اوز و كىللەرىنى يوبارىش، عىلەم

(*) اكمل اکرم نەقى «پراودا ووستوکا» ناك 19-18 سەنتابر وە «يەڭى فەر- غانە» ناك 20-23 نىچى سەنتابر نومرولەرنىدەن آلىنىدى.

(**) بىز اكمل اکرام اوغلىنىڭ نەقىيگە آنجا اهمىت بىرىپ، بىجۇعەم زانك كوب صەھىفە لەرىنى توبەندە اوڭا ئەجرەتدىك. سايغىلى اوقوچىلارىمىزدا بو نەقىنىڭ سىاسىي اهمىتىنىڭ آڭلاپ بىزنى عىيگە توتەسلەر دىپ اميد ايتەمەز.

ھەم باشقا لار آرقالى مەحکىمەلەر يەمىزدە گى بوزولغان عنصرلەرنى ساپىب آلىش يوللارى بلهن مەحکىمە آپاراتىنى مەختىكىشلەرگە قارشو بورجۇوا منقۇتى اوچۇن فائىدەلەندى.

فاسىم مەحاكمەسى بىرگەنە بونى آچىپ قوييا قالمادى. مەحاكمە نەك دوامىدا ملى عكىس الاقلاقى تشكىلاتنىڭ بارىلغى ھەم آچىلدى. بۇ تشكىلاتنى كوب گواهلار، آينو قسا عابد سيد (سعيد) لەر فاش قىلدىلار. اونلار، شو كونگەچە بىز گە معلوم بولماي كىلگەن يەنە كوب نەرسەلەرنى آچدىلار. بۇ فاش قىلىشغا قارشو عكىس الاقلاقى تشكىلات اور-يېقىت (تەررور) بلهن يعنى باش گواه عابد سيد (سعيد)نى أولدىرىش بلهن جاواب قايىتاردى. عابد سيد (سعيد)نى زھر لەدى... باش گواهنىڭ أولدىرىلىشى بىز گە يەنە يە گى، شو كونگەچە آچىلماغان عكىس الاقلاقى تشكىلاتنى آچىپ بىردى... بىزنىڭ قەھرمان تشكىلات يىزىنەك زىرە كىلگى، پرولەتار قورالى دەلت سىسي ادارەسى (گ. پ. ئۇ). نەك اوتكۈرلۈكى آرقاسىدا بىرچى عكىس الاقلاقى تشكىلات مەحاكمە باشلانىشدان ايلكەرى آچىلغان ايدى. او يېرىك ملى عكىس الاقلاقى تشكىلات، مەلكتىزدە پرولەتار دىكتاتوراسى حكىم سورگەندە بىرلى دوام ايت كىلدى. بۇ تشكىلات او قۇبرىقلارى كونىدەن باشلاپ پرولەتار دىكتاتورەسىگە قارشى كورەشدى. پرولەتاريات اقلاقى كونلەرىدە قوقان بورجۇوا مختارىتىنى تۆزۈپ، شو آرقالى پرولەتاريات دىكتاتورەسىنى يېقىتىشغا حر كەت قىلدى. بۇ عكىس الاقلاقى تشكىلاتنىڭ بىر قسم عنصرلەرى چىت ايللەرگە هىجرت قىلدىلار. بىر قىسىملىرى بىر يېردى قالىپ اوز قاتار لارىغا يە گى كىشىلەر تەنلەشكە، بىر قاتار كىشىلەرنىڭ يارداملا-رى بلهن اوز لەرىنىڭ عكىس الاقلاقى «ملى بىرلىك» جمعىتىنى تۆزۈشكە باشلادىلار. بۇ تشكىلات بۇ كونگەچە اوز ماھىتىنى ساقلاپ ھەر خىل نامىلار بلهن يۈرۈپ كىلدى.

قوقان مختارىت حكىومتى يېقىلغاندان كىيىن بۇ تشكىلات بىز گە

قارشو فعال رو شده کورهشی دوام ایتدیردی. مخفی رو شگه کو-
چوب با سماچیلقنى وجود گه کیلتىرىدى. داغىنچى تالاوجى با سماچى
توده لەرینى بىرلەشىرىدى ھەم او لارغا سىاسى شعار لار بىرىپ توردى.
سېز لەر، احتمال عابد سيد (سعید) نك شو تشكيلات قاتارىدا
تور گەن وقتىدە، او زىيىكستاندە مشھور قانخور و ئاظالم قورباشى
رحمان قول آلدەيغا بارغانى توغرىسىداغى سوزلەرینى او قوغانلىرىز لار.
عىيدار شىيف اوز کورسەتىشلەرىدە با سماچىلقنى قاندای
تشكىل ايتکەنلەكلەرى وە رەبىرلەك قىلغانلارى توغرىسىدە گە بىرىپ
كىلىپ دىدى، كە:

«بىز لەر گە با سماچىلقنى تشكىل ايتىش توغرىسىدە تكىلېف بو-
لغاندا، بىز لەر «اتحاد» (برلىك) نك و لايت قومىتەسندەن بونى قاندای
تشكىل قىلىشنى سورەدك. شوندە اونلەر، بىزدە مەيدە با سماچى توده-
لەرلى بار، شولەرنى اوز تامانىمىزغا آغدارىشىمىز و او ز كىشىلەرىمىز
آرقالى تايىارلاويمىز لازم. اگر دە قورباشىلار آراسىدان ياقادرغا-
قلارى چىقىب قالسا، اونلەرنى قومىتە كە قابول قىلىش ممكىن،
دىدىلەر. شوندای قىلىپ جام بولىس اجرا قومىتەسىنىڭ رئىسى سوپۇن
جان قول آرقالى قارا قول يېك (كە تە قورغان با سماچىلارنىڭ باشلو-
غى) قومىتە اعضا ئىغىغا قابول قىلىنى. قارا قول يېك بىز نك قومىتە كە
قابول قىلغاندان كىين او گا اوز توده سىنى كۆپە يېرىش توغرىسىدە
تىليمات بىرىلدى. نياز قورباشى (كە تە قورغان با سماچىلارنىڭ
ايكتىچى باشلوغى) نى يولغا سالىپ آلىشنى مەن او ز اوستىمگە آلدە
ھەم اونى كە تە قورغان قومىتەسى آرقالى قابول قىلدق. قارا قول
يېك وە نياز قورباشىلارغا، بىز ياردىم بىرەمۇز، شونك اوچون بىز لەر
بىلەن بىر گە ايشلەشىڭز وە بىز نك طبلەرىمىز گە اطاعت قىلىشىڭز
لازم دىدىلەك».

مەنە اور تاقلار، «ملى اتحاد» (ملى برلىك) قومىتەسى با سما-
چىلارنى قاندای تشكىل ايتدى وە او گا قاندای رەبىرلەك قىلدى.

شريف اوشه وقتده 1919-1920 نچي ييلاردا كهته قورغان او يه ز
 (قضا) اجرا قوميته سينك رئيسي بولوب تورهه ايدي. كوردييگىزى،
 قضا اجرا قوميته سى رئيسينىڭ اوزى باسماچىلارنى تشكيلىق قىلدى،
 شو عكىس الاقلاپى تشكيلاتتىڭ كىشىلەر تەنلهدە. شونگە او خشاغان
 ايشلەرنى بولس اجرا قوميته سينك رئيسي هەم قىلدى. شوندای
 تشكيلاتلەر باشقۇ رايونلاردا باشقۇ ناملاردا بار ايدي. بو ملتچىلەر
 اوز آلدەغا شورا حکومتىنى آغدارىشنى قويدى. او بونى قوراللەغان
 كوج آرقالى قىلىشقا اوروندى. براق قىلا آلمادى. باسماچىلىق توگە.
 تىلگەندەن كىين بو وظيفەنى اوروش وە ياخود ساوت حکومتىنىڭ
 اىچكى مسئلەلەرىيگە چىت بر دولتىڭ آرا لاشاجاق چاغقا قالدىز.
 دىلار. اونلەر بوندە بىر پەييت كىلگۈنچە اوز كوجلەرينى توپلاشنى
 اىستەدىلەر.

بو عكىس الاقلاپى تشكيلاتنىڭ باشلو قلاريدان منور قارى ئېيەدر:

«بىزنىڭ مقصدىمز شورالار حاكمىتىنى اوزى يكستاندە يېقىش

ايدى. بىز مەنە شوندای محاكمە قىلدىق: مەلي، شورالار حکومتى
پەنە 5-6 يىل دوام اىتسىن، بو آدارىقىدا بىز اوز كوجلەريمىزنى تايىار-
لارمۇز، كىين ايسە بىر حرېي توقونۇش بولاجاق وە بىز هەم
حاكمىتى اوز قولىمzugا آلاجا قىمز». او لارنىڭ كۆزەتكەن مقصىد-
لەرى مەنە شو. اونلەر كورەشەدرلەر، مكتبلەرنى، اورتا او قو يور-
تلەرىنى ھەممە او قوتوجىلارنى اوز قوللارىغا آلماق اىستەدىلەر وە
بوڭا قىسىا موفق بولدىلار. اونلەر شورا آپاراتىدان فائىدەلەنىشنى
اور آلدەلارىغا وظيفە قىلىپ قويىدىلار. اونلەر شورا آپاراتىدان
فائىدەلەنىش اوچون قويىداغى اوچ يولىنى يىلگىلەدىلەر: 1) شورا
آپاراتىدا ايشلەب دولت ايشلەرىنى اوزگەنەش، بورجووا حاكمىتى
قايتارغاغچ اونى ادارە اوچون تايىار لانغان خدمەتچىلەرگە اىگە بولوش

تىلە گىدە شورا آپاراتىغا اوز كىشىلەرىنى قويىش ؟ 2) پاراخورلىق ، بوزو چىلىق وە باشقالار بلهن شورالار حکومتىنى آبروسزلاش ؟ 3) اوزلەرىنىك ملى تشكىلاتلەرىنى مستحکملەش اوچۇن شورا آپاراتى جماعت تشكىلاتلەرنىدەن فائىدە لە نىش ...

عابد سيد (سعيد) ناك أولدىرىيلىشىندەن كىين يەنە يە گى تشكىلات آچىلدى. بو يە گى تشكىلات اوزىنىك مقصد ھەم وظيفەلەرى بلهن چىنچى تشكىلاتلەرنىدەن فرقىزىدەر. بو يە گى تشكىلات ھەم شورالار حاكمىتىنى يېقىت اونك اورىنگە بورجىووا دولتىنى وجود گە كىلىتىرىشنى اوز آلدەغا وظيفە قىلىب قويدى... اونلەر ھەم قاپيتالىست مملكتلەر بلهن بولاجاق اوروشنى مولجەللەب ، اوروش وقىتىدە بىز- ئەگە قارشو چىقماقچى بولدىلار... قاپيتالىزىمنك يىڭۈوچىگە اميد باغلا- غان بو يە گى عكس الاتقلايى تشكىلات بىزنىك شورا آپاراتىمىزغا ، معارف قومىسالىغى ادارەلەرىگە كىرب آلدى وە اوزىگە ياراپلىق كۈچلەر خاچىرلاش ايشىنى اوز قولىغا آلىشغا حرکت قىلدى. بوندان تاشقارى اونلەر بىزنىك جماعت تشكىلاتلەرىمىزدىن ، آئىو قسا بىزنىك ئەقىس اديياتىمىزدە پرولەتار مفکورەسىنى كۆچەيتىش وظيفە سىنى اوز آلدەغا قويغان «قىزىل قلم» جمعىتىدەن فائىدە لە نىشىگە اوروندىلەر. اونلەر بونى قىسماً قولغا آلمىيلار. بو جمعىتىك رئيسى اونلەرنك كىشىسى بولدى.

بو عكس الاتقلايى تشكىلاتىگە يول باشچىلىق قىلوچىلارنىڭ كۆبى بىزنىك شورا آپاراتىمىزدا ايشلە گۆچى مسئۇل خادىلار وە يالغاندان «قۇمۇنىيىت» بولوب كورۇنۇچىلەردر. بونلەر شورا آپاراتىدا عكس- الاتقلايى اويمە قوروشغا ، فرقەنىك ايشانچىنى قازانىشغا ، مسئۇل اورونلەرنى اىيگەلەب آلىشغا وە پرولەتارياتىگە قارشى فائىدە لە نىشىگە موفق بولدىلار.

فرقه وە مەختىكەشلەر عامەسىنىڭ ايشانچىندان فائىدەلەنگەن بۇ
 كىشىلەر، پىرولەتار دىكتاتوراسىنىڭ ايگ قورقۇنچى دوشما نالارىدىرى.
 ملتچى عكس الاتقلاپچىلار اوزلەرىنىڭ ايشلەرى بلهن بىزنىڭ
 ياش كوچلەر حاضرلاش ايشيمز گە آنچا خلل كېلىتىدىلەر. اگر
 سىز اوقو يورتىلەرىمىزدە گى طبلىلەرنىڭ ساناغىنىي اجتماعىي تاماندان
 تىشكىرىسىز سىز، ملتچىلەرنىڭ آنچا مونچە موقيقىلەرگە ايگە بولغانلار
 دىنى كورەسىز. او قوقچىلار اورتاسىدا ايشچى با لا لارىنىڭ پرسەتى
 آزادىيەب، چىت وە باشقا عنصرلەر پرسەتىنىڭ آرتىب بارغانىنى
 كورەسىز. او نەھەر بونىشكە هەم قايىقىمىسان بىزنىڭ اوقو يورتىلەرىمىزنى
 ملتچى ياش كوچلەر يتوشىدىرىب چىقارادرغان او جاقلارغا ئەيلە
 قىتىب قويىدىلار. يو كىشكە مكتېلەرنى بىتىرى گەن يات عنصرلەر فرقە
 وە قوموسومۇل تشكىلاتلەرنىڭ سىقىغى بلهن معارف قومىسالىغىدا اوز-
 لەرىگە حمايە تاپىدىلار وە توبەندەن يوقارىغا چىقارىلىدىلار. مەلا،
 عكس الاتقلاپچى بولغانى اوچون «يو كىشكە پەdagوژى اينستيتوتى»
 نەھەن چىقارىلغان؟، اسحاق دىگەن بىر طبلى معارف قومىسالىغىدا
 مسئۇل بىر اورونگە قوقايىب آلدى. دىمەك بىر يىزدەن ھەيدەب
 يوبارسا لار معارف قومىسالىغىدا او نەھەرگە ايش بىرەدرەلەر وە سەھايە
 قىلادر لار.

بورادە مەم بىر نەرسەنى كورسەتىب اوئىش كىرەك، كە بىز
 ياش خىالىلار اورتاسىدا دايىمى ايشلەمەدك. عكس الاتقلاپى تشكيلات
 ياشلار اورتاسىدا ايشلەش وە او نەھەر اىچىدە او ز طرفدارلارىنى كو-
 بە يىريشكە كە تە اهمىت بىر گەن بىر وقتە، بىز، ياشلار اورتاسىدا
 تزىيەوى ايشلەر بلهن يېتەرلەك درجهدە شوغۇللانمادق. ملتچىلەر او-
 قوتۇچىلار اورتاسىدا مخصوص ايش آلوب بارىش، او نەھەر اىچىدەن
 او ز لەرىگە ايشانچلى آداملار تەنلەب آلىش، او نەھەر دەن براتەمى
 مەحتاجلىقىدا قالغاندا او گا پول بلهن ياردىم بىرىش سىنگەرى وظيفە-
 لەرنى اىلگەرى سوردىلەر. او نەھەر مەن شوندەي ايشلەدىلەر. بىزنىڭ

خیاللارغا بىپروا قاراشيمز بعضاً قويال مناسباتيمز اوئلهرنى ملتچيلەر
قوچاغىغا تاشلايدىر... .

عکس الائقابى تشكيلاتى آخرىغاچا آچيشيمز ، اوئلەك مفکو-.

زەسینى رحمسىز صورتىدە فاش قىلىشيمز لازم. بونگە البته ايريشو-
ۋىمىز كىرەك. ھەر بىر قومۇنىستىك وظيفەسى عکس الائقابى ياشىرىن
تشكيلاتى آخرىغاچا آچيش وە فاش قىلىش اوچون فرقە تشكيلات-
تلەريگە ياردىم بىرىشىدەن عبارتىدە.

اورتاقلار ، مەنە شو مقصىد بىلەن بوتون روسىيە قومۇنىست فرقە-
سى مەركىز قومىتەسىنىڭ اورتا آسيا يۈرۈسى تامانىدان مخصوصى
مەراجعتىنامە چىقارىلدى. اوزىكستان قومۇنىست فرقەسى مەركىز قو-
مۇتەسىنىڭ قارارى غازىتا لاردا باسىلدى. يايق خەطىمەر يوبارىلدى.
بۇنى ھەممە گۈز اوقوغان بولسا گۈز كىرەك. براق ، اورتا آسيا وە اوز-
پىكستان يوقارى فرقە تشكيلاتلەرىنىڭ شو مەراجعتلەرىگە قاراماسدان،
عکس الائقابى تشكيلاتنىڭ ايشلەرىنى يىلگەن بىر قانچا فرقە اعضا-
لارى قوتىرۇل قومىسيەلەرىگە بارىپ بىر تشكيلاتلەرنىڭ ايشلەرىنى
آچىپ بىرمەيدىلەز. بىر تشكيلاتلەرنىڭ ايشلەرى حىقىدە اوزىلەرىگە
معلوم بولغان نەرسەنى قوتىرۇل قومىسيەسى آلدىدا آچماغان بىلەن
فرقە اعضا لارى بونك بىلەن ملتچى عکس الائقابىچىلارغا ياردىم
قىلىدிலار. بوندای فرقە اعضا لارىغا قارشى ئڭ قاتقۇن چارا لار كۆ-
رىش كىرەك.

اورتاقلار ، عکس الائقابى تشكيلاتلەرنىڭ آچىلىشى مناسبىتىلە ،
فرقە تاشقارىسىداغى عکس الائقابى عنصرلەرden قطۇر نظر ، حتى
فرقە اىچىدە «بۇنداي آداملار مىتىلەرە چىلەر تامانىدان قاماڭىلار ،
اوزىكستاننىڭ فرقە قومىتەسى وە دولت سىاسى ادارەسىدە مىتىلە-
چىلەر اوتورەددە» دىگەن گەپلەر ھەم يورمە كەدە. بىر تۈرلۈ گەپلەر
ملتچىلەر تەمتىدەن باشقا نەرسە ايمەس».

اکمل افندی نیکلاوچیلارینك نظرینى آڭلاغاندان بولسا
كىرەك، كە توركستان ملتچىلەرنى بىر تامانغا قويا توروب، بويوك
روس ملتچىلىگىكە هەم قارشو بىر-ايکى آغىز سوز آتماقچى بولادر:
«اولوغ دولت شۇۋىنېزمى فرقەنك ملى سىاستىنى عملگە قو-
يىشىغا توسقۇن بولماقدادر. مىڭلۇ اوچون سىزگە بىر يىچە رقمەرنى
كىلىترەمن: يىلهسىز، كە 1930 نچى يىلنىڭ سەتابىر آيىغاچا بعضى
بىر نچى نوبتىدە گى ادارەلەرنىڭ اوز آپاراتلارىنى 100 پروسەنت اوز-
يىكلەشتىرىپ، اوزىيىك تىلەدە ايشلەشلەرى توغرىسىدا مر كىزى قومىتە
اورتا آسيا يۈرسى اوزىيىكتىان فرقە مر كىز قومىتەسىنىڭ قارارى وە
اوزىيىكتىان مر كىزى اجرا قومىتەسى بىلەن خلق قومىسالار شورا-
سىنىڭ بويروغى چىققان ايدى. بو قارارنى چىقارغانىمىزدان اىكى
مېل اوتكەندەن كىين مەنە شوندای نتىجە حاصل بولدى: 1928 نچى
يىلنىڭ مارت آيندا 23 يارم پروسەنت اوزىيىكلەشتىرىلىگەن بولسا، 100
پروسەنت ازىيىكلەشتىرىلىشى لازم بولغان بىر وقىدە 22,6 پروسەنت
اوزىيىكلەشتىرىلىگەن، يىنى اوزىيىكلەشتىرىش 0,9 فائضن آزايان.

فرقە وە حكومىتنىڭ قارارىغا موافق ادارە ايشلەرنىڭ اىكى تىلەدە آلىپ
بارىلىشى لازم. مەن يىلەرمەنلەر او تور گەن ساودا خلق قومىسالىغى،
خلق خوجالق عالي شوراسى وە غۇسىلان (دولت پالان قومىسىونى) كەبى
ادارەلەر توغرىسىدا گەپىرمەسى، عامە بىلەن توغرىيدان توغرى علاقەدە
بولغان ادارەلەر حقىدە گەپىرمەن. مىڭلۇ سىر قىد داڭرە (اوقرۇغ)
اجرا قومىتەسى يازو-چىزو ايشلەرنىڭ 57 پروسەتىنى فقط روس
تىلەدە آلىپ بارغان بولسا، شهر شوراسى 90 فائضنى روچە آلىپ
بارغان. فقط اوزىيىكچە كەتابلەر تورەدر گەن اوزىيىكتىان دولت نشر-
ياتىدە ايش وە يازو-چىزونك 58 پروسەتى روچە آلىپ بارىلادر.
محكىمەلەر بىلەن علاقەدار بولغان عدىلە خلق قومىسالىغى اوز ايشلە-
رىنىڭ 60 فائضنى روچە آلىپ بارادر. يالغۇز دەقانلار بىلەن
معامىلەدە بولغان يىئر ايشلەرى خلق قومىسالىغىداڭى ايشلەر 80

پروسنهنت روسچه آلیب باریلادر (کولگی).
سیز بو اداره لهرده قاندای که لله و رهلهر اولتورد گه نینی
کوروب کوله رسیز، حقیقتنده ایسه بونده غایت قیریق سیاست
یاشیریلغان.

بر طلبه اوز دارالفنونی وه فرقه مرکز قومیته سینک کورسد.
توروی بلن فهرغانه فابریقا سینی تیکشیریب چیقدی. مهن او فنگ
یازولی داقلااد لازینی آلیب کوردم. بو طلبه اوز داقلاادیدا مای آیدا
فابریقادا 62 یاریم پروسنهنت بیرلی ایشچی بولغانی وه ایکی آیدان
کیین اونلهرنک 51 پروسنهنگه تو شوب قالغانی یازادر. او زیکستان
قومو نیست فرقه سی مرکز قومیته سی آوغوستدا بیرلی خلق ایشچیله.
رینک سانینی 80 پروسنهنگه یتکیزیش لازم بولغانی حقیده قرار
چیقاردی. بز بوندهن نیمه کوره من؟ حقیقتاً بو کولگولک بر ایش
ایمه سرمی؟ بو کوره شوویمز لازم بولغان او لوخ دولت شووینز مینک
انعکاسیدر. بو محلی عامه نی بزدهن قاچیریب، ملی عکس الانقلاب
بچیلغا یاردام بیره در. بوندای مثلا لار جوده کوب.

بویوک دولت شووینز می شورا آباراتینک بارچا بویمله ریده
یاشایدر وه اوزینک باریشینی تورلی-تورلی رو شده سیز دیره در.

لакن او گل قارشی یورو تیلمه کده بولغان کوره ش یاراماس درجه ده
ضیف. بر مثال: محنت بیرجه سندهن «مرحمت قیلیب مال دوقوری
یوباریگز، لакن البته روس تیلينی بیلگهن کیشی بولسون» دیب
سوره یدلر لهر. بز چه روس، ٹبره نی یاخود یهودی بولسادا فقط
اوئنک اوز صنیفیمزدهن بولوشی لازم. اونلهر بولسا البته روس
تیلينی بیلیشنى شرط قیلديلا. بو جوده قباختلى بر فاکت! بویوک
دولت شووینز مینک منه شوندای کورونو شله ری انقلاب تیسکه
زیچیله ریگه آذق بیره دی و عکس انقلاب بچیلار نک تشويقاتی اوچون
زمیں حاصل قیلیشغا امکان بیره در.

بوندەی حادىھەلەرگە قارشى مەرتىمسىز كورەشىش، گەپىرىش
بىلەنگەن قالماى قطۇرىت قىلىش كىرەك. عملدە بولسا بوندەي
حر كىتلەر يوق.

پەنه بىر مثال: مەن قاراکول رايون قومىتەسىنىڭ پروتو قولىنى
آلېب قارادم. بوندە يەمەلىانوف دىيگەن كىشىنىڭ ايشى مذاكىرە
قىلغان. بو كىشى فرقە گە قاندەپاتا بولوب يوقارىغا چىقارىلغان
او زىيىكلەردىن 3 يىنى ھەيدە كەن وە اورۇنلەرىيگە روسلەرنى آلغان.
رايون قومىتەسى بى توغرىيەدە: «بو ايش، تىكشىرىش وە نىيجهسىنى
بىلدىرىش اوچون اوزىكە گە تاپشىرىلسىن» دىب قارار قىلغان.
حالبۇ كە بوندەي اىشلەر اوچون فرقەدىن چىقارىش كىرەك ايدى.
او زمان باشقۇ چىتاونىكىلەر بوندەي اىشلەرنى قىلماسلار ايدى «دىدر.

اكمىل افندى «يەمەلىانوفى فرقەدىن چىقارىش كىرەك ايدى»
دىب شىكايىت ايتىددە. عجبا اوزى مەركىز قومىتەسىنىڭ اعضاسى ھەممە
مسئۇل كاتبى بوللا توروب اوشال حرامزادە يەمەلىانوفى فرقەدىن
چىقارىتىشغا اورونوب كورگەنمى وە بى توغرىيەدە فرقە قومىتەسىگە
تىكلىف ايتىكەنمى ؟

يوق. قوروق سوژلەر بىلەن باىرلۇق قىلغان اكمىل اىشىدە يەمەلىا
نو فەردىن قورقۇب اوزىنى ساقلاپ يورەددە. اكمىل معروضەسىنى:
«بىزنىڭ شوندای كورەشۈۋىمىز لازم، كە عكس الانتقامى عنصرلەر
كورەش اوتيده كويىپ كول بولسونانار وە عكس الانتقامى مەنكۈرە
آخرىغا فاش قىلىنېتىسىن» سوژلەرى بىلەن بىرىپ وە تىكىلاۋ
چىلار تامايىدان آقلىشلاپ بىنرىدىن توۋەدر.

اكمىل دەن سوڭى سوپىلە گەنلەرنىڭ نىقلەردى غازىتالاردا باسىلما
غان. فقط اوڭى قويولغان يازىلى سوراڭلار توركستان ملى استقلال
لچىلارغا قارشو «آتشىن» نطق سوپىلە گەن اوزىكىستان قومۇنىست
فرقەسى باش كاتبى اىستەدىكى مقصىدىيگە يېكىزە آلماغانىنى كورـ

سەتەدر. سوراغلارنىڭ باشىدا «حاضر منور قارى قايدا» دىلىكەن.
موسىقا ما لا يچىلىقىدا يورگەن اكمل اكرام اوغلى «بو سؤال جواب
پىرىشكە آرزمىيەدە» دىلىكتە قويا قالغان. بونىدىن آچىق كورونەدر،
كە قىزىل جلالدەر منور قارىنى توتوب، هىچ كىمگە يىلىرىمەسىدەن
قاماپ قويىغانلار.

باشقۇا بىر سوراغىدە «فرقە مەركز قومىتە آپاراتى نېچە پىرسەنت
(فانض) پىرىلىلەشكەن وە ايش يورگىزىش نېچە پىرسەنت اوزىزىك
تىلىكە كۆچۈرۈلگەن؟» دىيلەدر. بوڭى اكمل اكرام اوغلى توبە-
ندە گى جوابنى پىرىھەدر: «اورتاقلار، مەركز قومىتەنى پىرى ايشلەرى
قومىسىزلىقى وە شولار سىككەرى فرقەسىز ايشچى-دەقانلار عامەسى
بلەن بيواسطە باغانلۇغان مؤسىسەلەر بلەن تىكىلەشتىرىش يازمايدىر.
شوندای بولسادا مەركز قومىتەدە كىيىك عامەگە يېكىزىش كىرەك
بۇلغان مەمەن احىجەتلەرنىڭ ھەممەسى ايکى تىلەدە چىقىب توۋەدر.
مەركز قومىتەدەن رايونلارغا بارادرغان كاغازلارنىڭ تەلگەرەمەردەن
باشقۇا، ھەممەسى 100 پىرسەنت ايکى تىلەدە چىقارىيالادر. آما مەركز
قومىتە آپاراتىفا اوزىزىك خادىلارنى آلىش مسئۇلىسىدە بلەكە بىر درجەدە
كىيىن قالىش باردر. بىزدە اختاصالى فرقە خادىلارى جودە آز.
بناءً عليه بونىدى خادىلارنى نوقۇل مەركز قومىتە آپاراتىدا توپلاپ
اولىرىش سىاسى نىقطە نظردەن اوپىچە توغرى بولماسى ايدى.
«كاغازلار بۇتونلەرى اوزىزىك تىلەدە چىقارىيالار» ايمش... «ياشىش
تۈركىستان» نىڭ 10-9 نىچى سانىدا «تۈركىستاندە مېحرىسىز يالغوز
بعضى تىرىجانلەرنىڭ ياردىمى بىلەن چىقارىلماقدا بۇلغان 20 دەن آرتق
«ملى نىشىيات» بار دىب يازمىشدق. منه اكمل نىڭ «100 پىرسەنت
اورزىزىك تىلەدە» سى هەم اوشال تىرىجانلەر قولىدەن چىقىب تورگەن
كاغازلاردر. اساس مسئۇلە «قومىتە آپاراتىدا» وە بۇ آپاراتىڭ كىملىر
قولىندا اىكەنلىكىدەدر. اكمل افدىنىڭ اوزى ھەم «بۇ آپاراتىغا

اوزیک خادمالارینی آلیش مسئله‌سیده بلکه بر درجه کین قالیش باردر» دیب اعتراف قیلاذر وه بوڭا سبب او لاراق «بزده اختصاصی فرقه خادمالارینك جوده آزلغىنى» كورسەتەدر.

توغرى. اگر توركستانلىلەردهن «اختصاصى فرقه خادمالارى جوده آز» بولسا وه اكمىن ئېتكەنچە «بۇندىھى خادمالارنى منىز قومىتە آپاراتىدا توپلاپ اولتىريش سىياسى نقطە نظردەن توغرى بىرلاسا»، او زمان بولشەويكەرنك يىز يۈزىگە سىغىرىدا آلمائى باقىرىب چاقىرىپ يورگەن «توركستاندە گى بىرولەتارييات دىكتاتورەسى ايشىدە كىملىھەرنك دىكتاتورەسى وە كىملىھەرنك حاكىميتى بولوب چىقادە؟ شېھەسز بونى اكمىل اكراام اوغلى دە بزدەن كەم ادراك ايتىمەيدەر، فرقە قومىتە آپاراتى كىملىھەرنك قوللارندا بولسا، فرقە دىكتاتورەسى وە تولوق حاكىميتىدە اونلار قولىندا در. طبىعى بونۇن توركستاندە آينو قسا اوزىكستاندە حاكىميت وە دىكتاتورە روس قومۇنىستەرەرنك قولىندا در، يىنى «يوقارىغا چىقارىلغان اوچ اوزىكىنى ھەيدەب» اكمىل لەرنك «لاف» سوزلەرىگە قولاق سالماسدان يۈزلەرىگە تۈركۈرۈپ يورگەن يەمەليانوف، كەمى حرامزادەلەر قولىندا در. اكمىل اكراام اوغلىنىڭ بو كونىگى ايشلەرنى «سيياسى نقطە نظردەن توغرى» تايوب اوتوروشىنىڭ اوزى ھەم اوشال «اختصاصى» جلالدەر حاكىميتى كورسەتەمەيدەرىمى؟!

ايوب اوغلى دىيگەن بىر توركستانلى قوممونيست (اكمىل نك نقطىگە جواباً) : «اوزىكستان قومۇنىست فرقە قومىتەسىنى قولۇنىزا تورلار (مستملەكە چىلەر) چىقارا تورغان بىر اينكوباتور» دىيگەندر (*) بو ايوب اوغلى كىم؟

قوممونيست دارالفنونىنى بىتىرگەن، انقلابى نقطە نظردەن اختصاصى فقط «سيياسى نقطە نظردەن يارامايدىرغان» بىر توركستانلى دىزە اكمىل نك بوڭا قايتارغان جوابى:

(*) «اينكوباتور» تاواوق توخوملەرىدىن جوجە چىقارادرغان ماشىتەدر.

«ایوب اوغلييڭ بو سوزلەرى يالغۇز مركىزى فرقە قومىتەسىگە ايمەس، عموماً اوزبېكستان فرقە تشكىلاتلەرىيگە قارشو خيانات» دىگەن سوزلەردىن عبارتىدر.

اكمىل اكىام اوغلانى «قىزىل قلم» جمعىتى، ياش ملى ضيالىلار وە معلمەر حقيىدە كوبىگە «لاف» سوزلەرنى شىتكەندەن سوڭ توپەندە گى سوراققا قايتوب كىلەدە.

— بىزنىڭ اوزبېكستاندە گى اوزىكىلەشدىرىش شوندای اوچ ياتور، كە مؤسسه لەر باشىدا اوزىكىلەر اوتورەدرلەر وە مذكور مؤسسه لەرنىڭ كۆچرلەرى ھەم اوزبېكىلەردىن، بىرى فايتون (ايواش)دا يورەدەر، ايكتىچى آت ھەيدەيدەر. ايشنىڭ ھەممىسىنى رولسلەر يور گىزەدرلەر. آخر شو ھەم اوزبېكىلەشدىرىش بولدىمى؟ بو — رولسلەرنىڭ قولۇنىز اتوردۇنى ايمەسمى؟...»

اكمىلنىڭ بو سئالىگە بىرگەن جوابىيگە دقت بلەن قولاق ساپىب كورەيلىكچى:

«بو سوراق نە فرقە وە نە شورا روحىدە بولماي، ملتچىلىك وە عكسى الانقلابى روحىدەدەر. بو، بىزنىڭ شورا آپاراتىمىزغا وە فرقە مىز گە بېتان وە تهمت ايرغىتىشىدەر. بوندە ئەرسەلەرنى فرقە يېغىلىشلا-رىدا ايمەس، بەلكى چوقاينىڭ عكسى الانقلابى ملتچىلىك جورنالىدە اوچرەتىش مىكەن بولاز ايدى. چونكە بو جورنالىدە: «اوزبېكلىر-

نىڭ يوقارى گروھلەرى قول قولادار، خالاس. حقىقتىدە بو تۇن ايشنى رولسلەر يور گىزەدرلەر» دىب يازىلغان ايدى.

«بو سئال، ملتچى بورجوازيا آگەتلەرنىڭ حتى فرقەمىز يېغىلىشلارىغا ھەم اوتوب كىرگەنى كورسەتىدەر». بورادە ئېتلەرنىڭ «چوقاينىڭ عكسى الانقلابىچى ملتچى جورلىقى»، تۈركىستان ملى يېلىكى «تىمب» تىوهەر گىگە تۈپلانغان تۈرلەستەن ملى استقلالچىلارنىڭ چوقاي اوغلانى مصطفى نىڭ باش محىرى.

لگى بلهن چيقارماقدا اولدوقلارى شو «ياش توركستان» بىجو.
عهسىدەر. اگر «ياش توركستان» فکرى توركستانىدە كى فرقە
آكتىفلارىنىڭ فکرى بلهن بىر بولوب چىقسا، بۇ حقيقةاً موسقوا
ما لا ييلارينى ھەم جلاللەرینى قورقۇتادىرغان حالدر.

اكمىل سوزىنىڭ آخرىدا ، فرقە مەركىز قومىتەسىدە اوزى بلهن
عثمان يوسف اوغلىنىڭ باش كاتب بولوب او تور كەنلەرینى ، قومىسارتى
لار شوراسىدا فېض الله خواجە بلهن اونىڭ اىكى اوروپىناسارى كەرىم
وھ بالتابايى دىيگەن اوزىكىلەرنىڭ «باشقۇق» قىلىپ تور كەنلەرینى آغا
سوروب ، اوزىكىستانىدە دولت حاكىمتى اوزىكىلەر قولىندا ، دولت
سياستى اوزىكىلەرنىڭ دىيدىيگىنچە يوركىزىلەمە كەدە بولغانىنى كورسە
تىشكە تىشەدر. فقط بۇ سوزىلەرنىڭ قوروققۇ ، معناسىز وھ «لاف»
لەردەن عبارت اىكەنلگى اكمىل نىڭ اوزىگە ھەم آيدىندر. سىاست
ايشلەرى وھ سىاست تىزگىنى فرقە آپاراتى قولىندا در. بۇ حال
اكرام اوغلىگە ھەم بىلگىلى در. فرقە آپاراتىدا كىملەر او تور كەنفىنى
يوقارىدا اكمىل نىڭ اوزى دە سوپىلەب اوتدى.

اكمىل ، عثمان ، فېض الله خواجە وھ باشقۇا توركستانلى «اور
تاقلار» ، فرقە آپاراتىدا او تور كەن موسقوا حرامزادەلەرنىڭ اويناتب
يوركەن جانلى قوغورچا قالاردان باشقۇا بىر نەرسە ايمەسلەر.
بونى فرقە آكتىفلارىدا ياخشى آڭلاغانلار.

چوقاي اوغلى مصطفى

روسيەنەك بوكونىڭى وضعىتى وھ توركستانىلەرنىڭ وظيفەسى

بو كون ھەر كىمگە بىلگىلى وھ ساۋىتەرنىڭ دە ياشىرماق
ايستەمەدىكىلەرى بىر حقىقت بارسا او ھەم بولشهويك روسيەسىنىڭ
قورقۇنچىلى بىر بحران كىچىرمە كەدە بولغانىندر.

I بحران سىاسيىدەر. «دنيا جىتنى» آتالغان او قارانى ئىزدەنده

روس بولماغان ملتله‌ر طبیعی انسانی حقله‌رینک کیچیک کنه قسمیگه هم ایگه بولا آلامسان قانلی بر ته رور وه تاریخمنه مثل کورولمه. یگهن بر ظلم آستندا توییلمه کده‌رله‌ر. بو خلقله‌ر او جمله‌دهن تورکستان تورکله‌ری، تورک تاریخینک حکایه ایتدیگی «ئه‌ر کنه-فون» حیاتینک حقیقی بىر شکلیسی یاشاماقدادر لار. او تاریخی حکا-یه‌ده‌گی «ئه‌ر کنه فون» نلک تیججه‌سنده تورک خلقی بىر «بوز قورت» نلک کورس دیشی وه بىر تیمرچینک يولباشچیلغی آستندا آزادلوق دوریگه کیئرگەن ایدی. بوکون تورکستان خلقی قارانغی زندان حیاتی یاشارکەن اوز روحندەن تیمرچیسینی یاراتمۇ اوچون اورونوب یاتادر. تورکستانلیله‌ر وه بويوندوروق آستندا بولغان بوتون غیر روس ملتله‌ر باشقا دنيا خلقله‌ری کەبى اوز حق وه مقدراتلله‌ریگه ایگه بولماغانچا زوسيه مسئله‌سینک ساغلام بىر اساسدە حل ایتیلگەن بولا پیلیشی احتمالى يو قدر. بوتون اسیر ملتله‌ر قىزىل روس ايمپيريالىزمى آئىنى يېرىدىكله‌ری بو سىستەمگە قارشو كوره‌شىدرلەر.

ايشچى وه دەقان حکومتى نامىنى تاشىغان بو سىستەم آستندا نه روس دەقانى وه نەدە روس ايشچىيىنك بىر حق وه حقوقى بار. هەر ايکىسى ده ايىكىيدەگى قوللەر درجه‌سیگە كېتىلگەن. اوئلەر ايىكىيدە ملکدار وه سرمایه‌دارلەرگە قارشو قاندای كوره‌ش يو-روتكەن بولسالار، بوکون استئمارچى ساولىت حکومتىگە قارشو يەنەدە شەلتىراق كوره‌ش آبارماق. مجمورىتىنده‌رلەر. يوقسە اونك ياشىيا يىلمەك امکانى كون كوندەن آزالماقدادر. حکومتىك سویه-نگەن صنفلەری بو حالدا بولغاندان سوڭ باشقا اھالى طبىقە‌لەری حقىنده سوپەلەب او تورىشىگە هەم احتياج قالمايدى. دىمەك بو كونگى سىستەم صنف دىكىتا تورلۇيى هەم بولا آلامادى. بو جىھەت كوبىدەن آڭلا-شىلغان ايدى. بىر آز وقت قومۇنىست فرقەسى دىكىتا توراسى آئىنى بىرمه كچى بولوب يۈردىلەر. فقط بوکون او فرقەنک اىچكى حالىدا آچىق كورونوب قالدى. بىر طرفە سول، اىكىنچى طرفە

اوڭ ، اوچنچى طرفده اسىر ملتلەر قومۇنىستىلەرى اىچندە ملى آغما-
 چىقلار چىقوب بولۇپ آقىملارنىڭ هەز بىرى باشىدا ايسكى قومۇنىست
 فرقەسى حورا يوتىدەن سانالوب كىلگەن آناقلى كېشىلەر تورەدر .
 آرادا فرقە كويچىلگەن سوپەلەش دە مودا بولوب آلدى . بولۇن
 سىياسى بىورو دە ، فرقە مەركىزىدە كى دېكەتلىرىنىڭ ئىچىلەرى
 حتى شخىسى دوستلىرىنىڭ ، اشتراكى بىلەن سوە قىصد شېكەسى چىقا-
 روب ئىچ سايىغىلى آدىمەردىن كۆپگەن كېشىنە قاماقدا آلغانىنى
 كوروب اوتوۋەمىز . دىمەك بولۇنگى سىستەم يالغۇز ھەر تامانغا قول
 آتقان شەتلىي بىر قىزىل تەررور آرقاسىدا كەن ساقلانوب تورەدر .
 بونىدە قانلىي «اورىيقت» كە سوپەنگەن بىر سىستەمنىڭ عاقبىتى
 قارشوشىندا قانلى ، شەتلىي بىر تەررورنىڭ كورۇنىشىگە مووقۇدر . اونى دە
 عادتىدە اوزى ياراتجا قدر . قىسقاچاسى سىياسى تەمەل چورو كىدر .

II بىرمان اقتصادىدیر . روسييەدە كى اقتصادى حىات كېتىشىنى بىر

آز تەقىيىب اىتمە كىدە بولغان ھەر كېشىنە كورەدر كەن نەرسەلەرنىدەن
 بىزىسى دە «دىنيا جىتنى» نىدە اقتصادى حىاتنىڭ كون كونىدەن آرقاغا
 كىتىمە كىدە وە كوچىنى يوقاتماقدا بولغانىدیر .

ساوپىت نەيرەنگىباز لارى خىالى تەجىرىيەلەرنىنى تطبيق اىتەپلىشى ،
 اوز حكىمانلىقلارىنى دوام اىتدىرىه آلىش اوچون ئىچ آول دەقانتىك
 تىسىسىگە سامان تولدىرىمە كىچى بولادرلار . كوب آغىزلىقلار بىلەن
 بولسا ھەم كۈچلى بىر صنایع ياراتوب بىر قانچا مىليون آدمىنىك
 حىات وە منقۇتىنى بىر صنایعگە بايلاماغانۇنچا اوز حاكمىتلىرىنىڭ ھەر
 كون ، ھەر ساعت تەلکەدە بولىشى قناعتىدە بولغان بولۇنگىباز-
 لار قىشلاق خوجالىنى مىليارد لار چىقاروب بولۇلەرنىنى ايشكە
 آشىرىماقچى بولادرلار . دەقانتىك آغىزنىدا كى سوڭ لو قىمىسىنى دە
 آلوب ، اونى آچىدان قىرىپ بونى قىلىماقچى بولادرلار . بولۇن
 يعنىك اونلەرنىڭ يېل فائىدە كېتىرە آلاماسلىغىنى اوزلەرى ھەز كىسىدەن

پا خشیراق بىلەدرلەر. دىمەك بىش يىللىق يلاتىڭ اساسى مىنلىقى قىشلاق خۇجاڭى وە دەھقان ھەميانىدۇ.

تۈر كىستاندە اوتكەن يىل كۆب يېرلەرde زور بلەن اىكدىر. يىلگەن پاختانى اوروب تاشلاپ يېرىيگە غەللە ئىكىلىگەنى يو يوزدەن بىر قانچا دەقانلارنىڭ مىحکوم ايتىلىگەنى كورگەن ايدىك. بىو يىل دە عىنى حال دوام ايتىدۇر. بويىل كورولگەن بوتون تضييق چارە لەرىيگە رغماً، ساوېتىلەر اتفاقىندا پلاندە كورسەتىلگەن 145 مىڭ كىلوغرام يېرىيگە يالغۇز 96 مىڭ كىلوغرام چىگىت اىكتەر آلغانلار. پاختا اونۇمۇنى توپلاشدا عىنى درجهدە آغىرلىق بلەن بارماقدادۇر. بازاردا بوغدا يىنك پوتى 30-25 سوم بولغاندا 5,25-4,5 سومغا پاختا اىكتىرىتىش يالغۇز قامىچى وە قورال دوقۇ آستىداڭنە مىكىندر. اقتصادى مسئۇلە تەردىر وە زورلىق بلەن بارمايدۇ.

بو يىلنىڭ 15 نچى سەتابىرىيگە قىدى 20 مىليون تىسەتنەر شىركە پانجاري (لاولاگى) توپلاپ 80 شىركە فابريقادىسى ايشگە سالماقچى ايدىلەر. بوندەن يالغۇز 4 مىليونىنى توپلاپ 10 گە فابريقادىنى ايشگە سالا آلدىلار. (بىر تىسەتنەر 3 پود حسايىغا توغرى كىلەدەر).

بو يىلنىڭ كوزگى اىكىن موسمنىدە ھەر طرفە قىشلاقىنىڭ اوز احتىاجىگە يېتىرلەكىدەن آرتىق اىكمەدىيگى كورولە كەددەر. شىمالى روسييەدە كوزگى اىكىننىڭ آوغوستىك آخرندادا اىكىلىپ يېتىشى كىرىكە ايدى. يوقلاما كونى ، 26 نچى آوغوستگە قدر يالغۇز پلاتىڭ يوزدە 26,2 سى گەنە اىكىلىگەن بولغان. سىپيريا وە اورال اطراافي اوچون بۇ نىسبت يوزدە 12,3، موسقova رايونى او- چون حتى يوزدە 11,3 كەنە كورسەتىلەدەر. كوزگى اىكىننى اولدەن باشلايدىرغان دائىرەلەردىن نىزىنى دائىرەسىنە يوزدە 50-60 ، اورتا اىدىل حوضەسىنە يوزدە 45,3 باشقىرىستاندە يوزدە 40,5 ، غربى روسيه ولايەرنىدە يوزدە 17 گە بولغان.

تۈر كىستاندە ايسە كوزگى اىكىن ، اوزىكستان حكۈمىتى رئىسى

فیض الله خواجه نک «پراودا ووستو» غازیتاسینک 16 نوبایبر نومرونده یازغانیغا کوره، یوزده طوقزدان آز (8,8) بولغان. بو رقمله ر آچیق کورسە توب توره در، که بر قىشلاق خوجا لىغى مملكتى سانالغان ساویتلەر روسىيە سىنده بوتون اميد و پلانلارنىڭ بىردىن بىر منبىعى بولغان قىشلاق خوجالى، اخراجات بىر طرفىدە تورسون، اوز خلقىنى هەم تويدىرە آلاملىق بىر حالگە كىرىپ بارادر. روسىيە بو كون اىكتىچى بىر آچلىق قارشوسىدا. بو، قىزىل روس نېيرەنگى باز لارينك خىالى پلانلاردى نىيجەسى. بو نىڭلە بو كونگە قدر مەحتشم پلان وە دىنيا اتقابىي پروپاغاندا لارى اوچون منبىع بولوب كىلگەن «جامىش» نك سوتى يىتدى وە بوتون پلانلارده سوگە توشدى دىمە كىدر. چونكە بو كونگە قدر تورلو طرفەرەدە تورلو حوققە بازلقلار بلەن قىلغان قىرمى، قارض پۇل تىلەنچىلىكىلەرى بىر نىتجە بىرمەدى، بىر نىتجە بىرىش احتمالى هەم يوق.

بونك اوستىگە ساویتلەر روسىيەسى، «دۇنيا جىتنى» شەتلى بىر مال وە پۇل بحرانى كىچىرمە كىدەدر. چەرروون نك (*) بىناسى توشوب مال بىناسى كۆته رىلوب كىتكەن. صنایع مالى تايىلمايدىر. دەھان مالىنى كاغاز چەرروون گە ساتمايدىر. بويوك شەھر لەردە «جنت حياتى» «جەھنم» حىاتىگە ئەيلەنگەن. هەر طرفە آچلىق ناشانلەرى كۈرۈلمە كىدەدر.

مەنە بو قىقاڭنە مثال كورسە توب توره در، کە ساویتلار روسىيە سىنک كەسەلى بى سفر جودە هەم آغىردر. ھەكىملىر نە قدر ماھر بولسا لاردا اونلەرنك كوره بىرگەن چارە لەرى اونك سوڭ تەسىنى بىر آز اوزانماقدانگە عبارت بوللا آلادر.

بو كونگى حادثات او ماھر ھەكىملىرنك وە بو نقطەدە بىزدىن باشقىا بى فىكرىدە بولماغانلىقلاردىنى كورسە تەدر. بو كون مسئۇل يالغۇز زمان مسئۇلەسى گەدر. قىامت بو كونمى اىرتەمى كىلە جە كىدر. اونك

(*) بى «چەرروون» اون سومدر.

کیلیشنده کیمەنک شبهەسی قالماشدەر.
 دىمەنک قىزىل روس ايمپيريايزمى سوڭقىسىنى چىكىمە كىدەدر.
 ظلم وە حقىزلىق آستىندا اىزىلمە كىدە بولغان بوتون خلق وە انسانلار
 او كون اوچۇن حاضر لامقادا درلار. توركستان ملتچىسى ياش
 توركستانلى دە مەنە بو ياقىن كىلگۈسىنىڭ كىتەرە جەڭى كون وە
 مقدس وظيفەسى اوچۇن حاضر لانا در. او ايمدى بو حساب كۆئىندەن
 ھەر ملت، جمعىيەتك اوز تشكىلاتىنىڭ ساغلاملىقى وە ياش نسللىك
 حاضرلەنلىقى، صەممىيەتى بلهن متناسب بىر صورتىدە فائىدە لانا جاغىنى
 ياخشى بىلەدر. اونك ايلك هەدفى وە غايىەسى دە ملتىنىڭ ارايدېسىگە
 تىرىجىمان بولوب خلقىگە حریت، آزادلىق ھواسىنە تنفس امکانى
 حاضر لاماق وە يورتى افقلەرنىدىن اوغۇرسۇ بايھوشلارنى قووب
 سەھىملى استقلال قوشى ملى بايراقنى يىللەندىرىمە كىدرى.
 تىمور اوغلۇ

توركىيە وە قوشىنلارى

توركىيە جمهورىتىنىڭ قوشىنلارى ايلە بو كونىڭى سىاسى باردى-
 كىلدىسى كوب مەممەدر. بو كونىڭى ياخشى وە دورىيەنلىكى ايلە باشقادا-
 رىلەغان بىر سىاست توغرىسىدا آنچاڭنە تقدىرلەر بارددار. بو مناسبتىنىڭ
 قىمتى، توركىيەنک آوروپا ايلە آسيا آراسىدا بىر دايرۋازە كەبى
 يىر توئىمەسى ايلە آڭلاشىلۇر.
 بو يىل يازدا بالقانلارداڭى قوشىنلاريدان «بولغار ملتى» ايلە
 بوتون كىن وە عداوتى آتوب تاشلاپ دوست بولدىلار. «غازى
 حضرتلهرى» بولغار ملتى توغرىسىدا كوب ستايىشدا بولوب، بو
 دوستلىقنىڭ اهمىتى دوغىرىسىدا يىاناتدە بولدىلار. بو يىانانگە بولغار
 قرالى «بوريس» دە دوستانە سوزلەر ايلە جواب بىردى. بو آرادا
 توركىيە مطبوعات ھىئىتى بولغارستانغا مەھمان بولدىلار. كوب عزت

وە أکرام کوردىلەر، بولغار مطبوعات هيئىتى ده توركىيەنى زيارت قىلىپ كىتىدىلەر. منه بونك تىيىجه سىدە بولغارستاندا «تورك-بولغار دوستى جمعىتى» توزولوب ايشگە باشلادى. بو جمعىت بو كون بو دوستلەنگى دوامى اوچۇن جان ايلە چالىشماقدا در.

توركىيەنك شرق وە جنوب قوشىلارى ايلە بولغان مناسباتى ده دوستلۇق يولىدادر. بو دولتلەردهن «ايران حكومتى» توركىيە گە قارشو بولغان دوستلۇق صىمىيتىنى «گورد» عصيانى زمايدا، او زىنك توپراقلاريدا عاصىلارغا يېرىپ مەسىلگى وە بو توغرىدا توركىيە عسکرلەرى ايلە ايران عسکرلەرنىڭ بىرگە حرکت قىلىدىر ماق صورتى ايلە اتابات قىلىدى.

عراق حكومتى كورد عصيانىنك سوڭ كونلەریدە كورسەتكەن حرکتى وە باش و كىلينك آنقرەنى زيارتى ايلە اورتا لارنداڭى دوستلەلارينى كوچەيتىپ كىتىدى.

فرانسييەنك مانداتى يىنى وقتنىچە حاكىميتى آستندا بولغان «سورىيە» ايسە «اعادە مجرمین» (عيىدار لارنى قايتارىپ يېرىش) معاھىدەسى وە باشقاقوزگە كورونەرك ايشلەردى ايلە دوستلەغىنى محكىملەشتىرىدى. توركىيەنك يوقارىيدا ئىتلەگەن قوشىلارى ايلە آرا لارندا او قادر كىن وە عداوت يوقدى. حالبو كە «آق دىيگز» وە «ترا كىيە» قوشىنىسى بولغان يونانستان ايلە كىن وە عداوت كوب كەتە ايدى. بو كىن وە عداوتى تارىخى كومىمەك مقصدىلە يونان باش و كىلى «وەنيزيلوس» خارجىھ و كىلى ايلە برابر توركىيەنى زيارتىگە كىلدى. بو ذات كىرىك حىدر پاشادە وە كىرىھ كىسە آھفارادا كوب طنطنهلى صورتىدە قارشو لامدى.

بو زيارت تارىخي بىر وقعدەر. چونكە عصردىنرى بىر-بىرىگە دوشمانلۇق كوزى بىلەن قاراغان بو اىكى ملت بو كون صىمىمى صورتىدە دوست بولوب اولتۇرۇبىدر.

بو كون توركىيە ايلە دوست بولماقچى بولوب كىلىگەن «وە-

نیزیلوس» تورکیه بلەن یونانستان آراسندا بولیب اوتكەن سوگھى سوغىش زمانىدە ايش باشىدا ايدى. بو ذاتى صىميمى صورتىدە قارشو-لاغان عصمت پاشادە او زمان تورك عسکرلەرىنىڭ بىر قوماندانى، «غازى» پاشا ايسە باش قوماندان ايدى.

آقارادا «وهنیزیلوس» شەھىگە عصمت پاشا بىر خىافت يېرىپ قىمتلى بىر نطق سوپىلەدى. بو نەقىنلىك بىر يېرىدە بو دوستلىقنى توغدىر-غان سېيلەر شوندای اىضاح قىلدى :

— تا لوزاندا اىكەن بىر اىكىي ملتىك توغرى وە تىمرەلى صورتىدە بىرگە ايشلەشى اوچۇن تەممەل آتىلمىشدى. محكىم وە دواملى بىر دوستلىق حسى بىر كورۇنۇش اوستىگە بنا قىلىنا آلاماس. طرفدارلا-رىنىڭ معلوم منفعتلەرى، متقابىل اعتمادلارنىڭ بىر بىرگە اوخشاشى، ملتىلەر دوستلىقىنىڭ چىدەملى وە دواملى بولىشىغا يىگانە زمىندر. تورك وە يۇنانلارنىڭ ھەر خصوصىدە بالقا نالاردا وە عىنى بويوك منفعتلەرگە اىيگە بولغان «آق دىيگۈز» خوضەسىدە آڭلاشما وە بىر لىكىدە چالىشىم-ققا مجبور بولغانلغىنى آچىق ئېتش كىرەك. ذات عالىگۈزنىڭ وە يو كىسىك آرقاداشلارىنىڭ بىر زىارتىلەرىنى شو توشونجە اىلە تلقى قىلما قىدامز.

موسپۇ وەنیزیلوس دە اوزون بىر نطق سوپىلەدى. آينو قسا بۇ كىن وە عداوتى نىمە اوچۇن وە قاندای آتنقىنى نەقىنندە شوندای دىدلى :

— حقىقتىدە توركىيە ايمپېراتورلىق حالتىدان چىقىب ملى بىر دولتىگە ئېلەنگەن. یونانستان دە ملى بىر لىكىنى وجود كە چقارغاندر. شونك اوچۇن بىر اىكىي دولت اورتاسىدا يەڭى بىر دور آچىلدى. شو سېيلەردىن بىز بىر كە كىلىب صىميمى دوستلىق قولىمىزنى اوزاتوب، آرتوق بوزونى تارىيىشىم-ميجادله مىز قىطعى صورتىدە يىتىدى، دىمە كىدەمز!

بو اىكىي دولت كە تەلەرىنىڭ نەقلالاريدان آڭلاشىلادر، كە بۇ

دوستلق عصمت پاشانک ئېتىكەنيدەك حسى كورونوشلەر ايلە عهد قىلغان ايمەس ، بلکە هەر ايکى طرفك منقتعى ايجايدىر . بو سياستىك قاندای موققىتىلە ايشلەنگەنىنى ، عصمت پاشانك فرقەوى مخالفى بولغان فتحى يىك ھەم تقدير قىلىپ بو سياستىك طرفدارى بولغانىنى ونىزيلوپس گە ئەيتدى .

توركىيە يوانستان ايلە عهد قىلغان بو دوستلىغىدەن آول «آطەلار دىيگىزى» دە قوشۇ بولغان ايتاليا ايلە اوتكەن يىلدەنئىرىلى دوستدور . هەر ايکى دولت كەتەلەرى بول دوستلىقنىك بىر آن آول توغولوشى يولىدە كوب گنه حر كت ايتىكەن ايتاليا باش و كىلى موسىو «موصولىنى» گە تشكىر تلغرافى چىكدىلەر .

بو يە گى دوستلىقنىك بالقان صلحىنىڭ تامىنىدە كى قىمتى كوب كەتەدر ؟ چونكە بو ايکى دولتكى بالقاندا كوب مەم اورنى باردر . اگر بو ايکى دولت آراسىدا بىر ئاقاق چقارسا جوغرافىي وضعىت بىتون بالقاڭىلارنى بول ئاقاقا قوشۇلۇشما مىجۇر ايتەدر .

وه نىزيلوپسەن بىر كون كېين مجارستان باش و كىلى قونت (غراف) بەتلەن توركىيە گە اعادە زيارت مقصىدىلە كىلىدى وەاستانبۇل ھەم آقارادا صىميمىتىلە قارشو لاندى . عصمت پاشا بىر مەمانىك شەفيگە بىردىگى خىافتىدە «قان قارداش» دىب خطاب قىلىدى ، وە : «تامار لارىمىزدا آققان قان بىر عرق قانىدز» دىب ئەيشلەردى بۈرە كىدەن كىلگەن صىميمى سوزىدە .

مجار كەتەسى قونت بەتلەن دە عىنىي هيچان وە صىميمىتىلە بىر نەطق سوپىلەدى .

بو توركىيە دوستلىرى آراسىدا بىر قىاس قىلماقچىمەن : كىرەك بالقانداڭى توركىيە دوستلىرى كىرە كىرسە جنوب وە شرقە كى دولت دولتلىرنىك توركىيە ايلە پەنسىپ نقطە ئظرنەن كوب فارقلاد رى وە خىدىتىلارى يۇقدىر . بو دولتلىرنىك منقعتىلەرى خىللدار بولما غۇنچا دائىما چىنە كەم دولت قالۇر لار . حالبو كە روسييە اوئلەر كەسى چىنە كەم

دۇست بولۇ آماس ؟ چونكە روسىيەنلەك بولۇنىڭي پەرنىسىيەلە تۈر كىيە.
 نىڭ خلقچىلىق پەرنىسىيە آراسىدا يېر ايلە كۆك قادر فرق بار.
 هەمدە بولۇنىڭي پەرنىسىيە بىرىنچىنىڭ بولۇنلەي ضىدىدر.
 بلکە بولۇشەوېيك يالغانچىلارى «اورتامزغا اغوا سالماقدادر.
 لار» دىب ئېتەرلەر. ھەر فرقت توشكەن چاغىي اوز غازىتىلارمدا
 «بورۇوا كمالىزمى» دىب باغير ماقدان تارتىماغان زمانلارىنى توشو.
 نىسەلەر بونىڭ بىر حقىقت بولۇنلىنى درحال آڭلار لار!
 تۈركىيەنلەك اىچكى وە تىشقى آسایش ھەم سلامتى اولوغ
 يىلە كىمىزدر.

بۇرۇنغا چەكىيەت آغا يىكوف خاطرەلار نىدان^(*)

تۈركىستانىرە

ساتوچى صفتىلە باسماقچىلار اىچىندە...

— بۇخارا جىبەسىنەگى سوغىش قارىشقا وە غير معين بىر شىكل
 آلمىشدى. شرقى بۇخاراغا كىتىرىلگەن قىزىل اوردونىڭ آزىغى ، تۈرلۈ
 اوروش قوراللارىغا اىگە بولۇغانلىق ، هوانىڭ چىدەب بولماسلۇق درجەدە
 ايسىقلەلى وە يېرىلى اھايىنىڭ مەدھىش قارشۇلغى يۈزىنەن روس قىزىل
 عىسەرلىرى آلغا كىتە آلمادىلار.

يېرىلى خلقنىڭ بۇ قارشۇلغى انور پاشاغا بولغان مىجىتىدەن زىيادە
 ساومىت قىزىل اوردوسييگە قارشۇ خەنسىز نەرتىدەن كىلە كىدە ايدى.
 انور پاشا بۇخارانى آلماق اوچۇن قىلغان حر كىتىنىڭ موقيتىسىز لەندان
 سولۇك ، اوز اركانى بىلەن چىكىلەرەك تاجىكىستانغا يېر لەشمىشدى.

(*) آغا يىكوف خاطرەلارىنىڭ تۈركىستانىگە قاراشلى بىر قىسى «ياش تۈركىستان».
 نىڭ 11 نىجى سانىدا باسىلغا اندر . باشقارما .

انورنک توده‌لهری قیزیل اوردونک بعضاً قارشوسدان، گاه آرقاسدان هجوم ایتوب توره‌لهر ایدی. اونله‌رنی توتوش وہ بتیریش امکانی یوق ایدی. قیزیل اوردو قوماندانلغی انورنی یوفا-تماغونچا باسماچیلقنی بتیریش ممکن بولماياجاغی قناعتیگه کيلدي. ديمهک انورنی قولغا توشوروش کيره‌ک ایدی. فقط انور بیرینی تيز تيز تیکیشتریب تورگه‌نیدن اونی توتوش قین ایدی. اونگچون تا ایچکه‌ریلەن که کیرب اونگ بیرینی يلگىلەش ھەم او زىنى کوزدەن قاچىر ماسلىقغا قارار بېرىلدى وھ بو وظيفە مەنگە تا پشىريلدى.

مەنم مەيدە-چويىدە ساتوچى عطار صفتىدە باسماچىلارنىڭ ایچىگەچە كىتىشىم توغرى كورولدى. تعليمات وھ يولنى آلغاندان سوڭ حربى ادارە ايشچىلەرنىدەن (استخبارات مأمورى) اوسيپوف بلهن يولغا چىقدق. اوسيپوف مەن بلهن قیزیل اوردو قرارگاھى آراسىدا خبر تاشياجاقدى.

مەنم سوداگر رسواف اسمىگە بېرىلگەن بىر پاسپورت بار ايدى. اوسيپوف ايسە اوز اسمىلە يورودى. بوخارادا بعضى مەيدە-چويىدە ماللار ساتوب آلغاندان سوڭ قارشى (*) شەھرىگە تامان جونەدك. اورادان باشلاپ تىمير يوللار بوزولوب تاشلانغا نىدەن بىز اىشكەك آلىب گوزارگە حرکت ايتىك. بىش كون يول يورودك. بوش صحرادە اوندە-موندە قوقايىب تورگەن چايخانە‌لەرنى وھ آراسىرا جىھەدەن قايتوب كىلمە كىدە بولغان عسكلەرنى اوچىرەتدىك.

بر زمان گولله‌گەن بوخارا مملكتى بىر خرابەزارگە ئەيلەنگەن ايدى. اهالىنىك بىر قىسى باسماچىلارغا قوشلوب كىتكەن وھ بىر قىسى دە آفغانستانغا قاچوب كىتكەن ايدى.

گوزارده بىر چايخانە‌گە توشدىك، مال ساتماقچى بولوب شهر

(*) قارشى شەھرى، قانغۇر روس مونارخىيىتى بوخارا امیرى سيد مير عاليم تامانىدەن 1919 نېچى يىلده وحشىانه أولدىرىلەكەن محمود خواجە بەبودى نامىغا «بەبودى» آتلغان.

و هاھالیسی بلهن تانیشدق. شهر بوتونلهی دارما-داغین ایتلمشدی.
اویلهر قسمآ ویران قیلغان قسمآده عائله له ری قاچیب کیتکه نیده
بوش یاتار ایتدی. بوزولمای قالغان اویلهرگه ایسه عسکرلر و
کھسللر پیرله شمه کدھ ایدی.

گوزارده پیرلی سودا-گرله ردهن یورچی هم دهناوگه توصیه
مکتوبله ری آلیشغا موفق بولدق وہ عبدالرحمان اسمندھ چاقفان بر
پیرلینی ده او زیمز گه یاردادمچی او لاراق آلب یولغا چیقدق.
دهناوگه کیته رکھن عبدالرحمانی حاضر لا یاراق بوتونلهی
اوز تاما نیمز غا تاریشغا موفق بولدق. بو آدم بز گه کوب قیمتلی
خدمتلر ایتدی. عبدالرحمان بزنی دهناوده توغری سودا-گر دیب
تقدیم ایتكه نی کھبی او بز گه کوب فائده لی معلوماتلار هم توپلاشغا
باشладی.

دهناو غارنیزونی بر بولوك (رسیچه «روتا») پیاده وہ بر
آلای او قچاچار (میرالیوز، پوله میوت) لی آلتی قیزیل عسکردهن
عبارت ایدی. کیچ باشلا غاج شهرده حیات بوتونلهی اولش کھبی
ایدی. ججه نئک او زاق بولما غانلغی سیزیلیب توره ر ایدی.

بز دهناوده غارنیزون باشلوغی بلهن علاقه گه کیریشدک.
عبدالرحمان ایسه انور پاشانک یاشادیغی پیرنی اور گه نیشگه موفق
بولدى. او کیچه دهناودهن چیقدق وہ تاغلار آشاراق باスマچیلارغا
تامان حرکت ایندک. ایکی کون سوگرا انور پاشا اوتورگهن
قیشلا قعا پیتشدک. بز باスマچیلارنک توپلازیب، ییب وہ ایچیب یاتدیقلاد-
ری بر چایخانه گه قوندووق. بو چایخانه باスマچیلارنک قلويگه
او خشاغان بز پیر ایدی وہ ایشیتگهن هم پیلگهن يه گیلکله رینی اوز
آرا گھپله شیب اوتوره رله ر ایدی.

اوج کون سوگرا بو چایخانه نئک «اوز آدمی» بولوب فالدق
وہ کیره کلی بوتون معلوماتلارنی اور گه ندک.
انور پاشا اوز یاوری بولغان بر تورک ضابطیله آیریم بر اویده

او توره وه آرا-سیرا قىشلاق اطرافىغا كىزىتىگە چىقار اىكەن. او هەر دائىم تورك اوينفورماسىلە گىزەر يالغۇز قالپاق اورنىگە سەللە (سارىق) كىيەر اىكەن. انور بورادە او زىنى جودە تېچ وە راحت حس ايتەر اىكەن. اونك او زۇن زمان بورادە قالماقچى اىكەنلىكى آڭلاشىلدى.

تىز بىرىش قىلىش كىرەك ايدى. او سىپوف بىلەن عبدىر حمانى مال كىشىش بەناھىيلە، انور حقىنە توپلانغان معلوماتلارنى تىوشلى او روئەلەر كە يەتكىزەك اوچۇن، دەناؤگە يوباردىم. او زىيم ايسە يىش كون باسماچىلار آراسىدا يالغۇز قالدىم. او زۇن مدت كورونگەن يىش كوندەن سوڭ عبدىر حمان قايتوب كىلدى. او انورنى توتىش اوچۇن دەناؤگە آتلى دىويزىيون چاقىرىلغانلىغى خېرىنى كىتردى. دىويزىيون كىلگۈنچە انورنى كۆزدەن قاچىر ماسلىق كىرەك ايدى. بىز باسماچىلار آراسىدا عبدىر حمانىڭ كىتىرگەن ماللارىنى ساتماقدا دوام ايتوب امر كوتوب او توردىك. نهامت او سىپوف كىلدى وە دىويزىيونك دەناؤگە كىلگەننى ، انورنىڭ قرار كاھىنى وە اركان حرىيەسىنى توتىش اوچۇن كىچەسى حر كىتىگە كىچە جە گىنى خېرى بىردى. او كون كىچ او چىمىزە قىشلاقنى تاشلاپ دەناؤگە تامان يولۇا چىدقىق. باسماچىلاردان 20 چاقىريم او زاقلقىدا دىويزىيون بىلەن قارشو لاشدق. دىويزىيون باشلوغى بىلەن قومىسارتغا تولۇق معلوماتى بىر كەندەن سوڭ بىز او ز يولىمۇزغا دوام ايتدىك ، دىويزىيون ايسە بىزنىڭ ايشىمىزنى بىرىمەك اوچۇن ايلگەريلەدى.

ايرىتەسى كون انور پاشانىڭ أولدىرىلىكەنلىكى حقىنە خېرى كىلدى. بۇنىڭلە مەنم وظىفەم يېتىكەن ايدى. كىچقورون ايسە حر- كىتىق تەھلىلىتى حقىنە معلومات آليندى.

II - دىويزىيون كوب احتىاطلى تىدىرلەر كور كەندەن سوڭ ، كور- سەتىلگەن استقامتىگە تامان حر كەت ايتىشدى. تائىچاغى دىويزىيون انور پاشا قرار كاھىنى تور كەن بىر كە يېتىشكەن ايدى وە يولىنى

توسمهک اوچون بىر آنلى بولۇك قىشلاقنىڭ آرقاسىغا يو بارىلغان ايدى. ايرته بلەن ساعت 7 دە قىزىل عىسکرلەر ھجوم ايتدىلەر. فقط باسماچىلارنى توسمەتىدەن باشىش مىكىن بولمادى، چونكە اونلەر غىرى منظم وە چاچىلغان بىر حالدا ايمەسلەردى. آتىشما باشلاندى، باسماچىلار اوچاچار آشىگە قارشو تورە آلامسادان چىكىلىدەلەر، انور وضعىتكى جىدىلىكىنى آگلادى وە آدمەرىيگە اوزى اركان حرىيەسىلە تاغلارغا چىكىلىكۈنچە مقاومت كورسەتوب تورىشلەرنىنى بويورمۇشدى. اوتوز آدمىلە انور قىشىلدەن چىقماق اىستەر كەن بىزنىڭ آولدان كونىدەردىكىز بولۇك بلەن توقاتشىدى. وە اوزىنىڭ اورالوب قالغاتى كورگەن انور قىلىنج سونگو كورەشىگە آيلمىشدەر. قىسقا بىر مەت اىچىنده انور پاشا اركانى قىلىنج بلەن توغرارە ئغان ايدى. اونلەر دەن يالغۇز اىكىي گەن كىشى قاچوب قورتۇلا يilmىشىدەر. قىزىل عىسکرلەر آولچە كىملىر بلەن سوغىشىماقدا بولغا تىلارىنى يلمەسلەر ايدى. فقط سوگىرادان اولو كله رىنى تىكشىرىر- كەن انور پاشانىڭ دە اونلەر اىچىنده بارلغىنى آڭلامشىلارددەر. قىلىنج ضربەسى بلەن انور پاشانىڭ باشى وە او مو زىنىڭ بىر قىسى كىسىلىپ توشورىلگەن اىكەن. بو باشى كىسىلىگەن قوماندان جىسى يانتدا بر قرآن تورگەن. احتمالا انور پاشا ھجوم اىتەر كەن ئەلندە قرآن اوشلەر امدى.

قرآن تاشکند گه. په. ئو، سیگه یوباریلوب «انور پاشا ایشیگه» قویولدی.

انور پاشانلک او لومندهن سوڭ باشلو قىز قالغان باسماقچىلار سىكىن سىكىن تارا لا باشلادىلار. انور طرفدار لارى تودەلەر حالىدا اولكەنك ھەر تامانىغا يايلىدىلار. كويىلەرى آفغانستانغا قاچوب كىتدىلەر.

تۈركىستان خېلەرى

I تۈركىستاندەن سوڭ كۈنلەردىن آلغان خېلەرى كورە، ساپىت حکومتى موسقوا مستىملەكە چىلەرى (قولۇنىزاتورلارى) فائىدە. سىگە خەدىت ايتىمە گەن ياخود خەدىت ايتوب دە اونلەرنىڭ كوتىكەن درجهسىدە اوز يورتى وە سخلىق زيانىگە ساتقىنلىق قىلا آلامغان تۈركىستان ضيالىلارندان — فرقەلى وە فرقەسز لەرددەن — يۈزلەرچە سىنى حبس ايتىگەن.

موسقوا حکومتى تامانىدان تۈركىستاننىڭ قازاغستان قىمى باشىغا قولىولغان قىزىل جلااد فيلىپ غالاشچو كىن، قازاغستاندا فرقە قۇرولوشىنىڭ اون يىللەي مناسبتىلە، آلمـآتا فرقە آكتىفلارى مجلسىندە سوپىلە گەن نەطقىندە:

«قازاق آلاش اورداچىلارى تۈركىستاندە انقلابىگە تىسکەرى اوپىوشىمە لەر توزوپ، اورونبورغ، آلمـآتا، سەمەى ھەم باشقۇ شەر-لەردى شعبە لەر آچقانانلار» دىيگەن. غالاشچو كىن نىڭ ئەيتىشىگە كورە بىو «انقلابىگە تىسکەرى اوپىوشىمە» باشىدا بايتورسون اوغلى احمد تۈركەن ايمش. بىو اوپىوشىمە كە قاتشاغانلار، دىمەك بىو كۈنلەردى جلادلەر قولىغا توشكەنلەر وە قاماقيقا آلىنغانلار توپەندە گىلەر:

تۈركىستاننىڭ قازاق قىمنىدە موسقوا قىزىل جلادلەرىنىڭ أڭ خوفلى دىب تائىدرغان كىشىلەرى طبىعى على خان بوكەخان بىلەن احمد بايتورسون در. بونلەرددەن سوڭ اسملەرى ئەيتىلگەن عىيدارلەر: دولت اوغلى مير يعقوب (آتاقلى شاعر)، عباس اوغلى خليل، عمر اوغلى ايلدهس، آيمماویت اوغلى يوسف يىك، عادىل اوغلى دىنىشە، بولغاپاي اوغلى خىرالدىن، عظيم يىك پىريم جان (ايکى يىل بورون بەرلىن يو كىشكە زراعت مكتىنى بىرگەن)، ايسپۇل اوغلى ميرزا غازى، بایدەلە (بىيدەلە) اوغلى عبد الرحمن، بى تله و اوغلى دەمەلە، بونلەرددەن باشقۇ بىو «انقلابىگە تىسکەرى حر كىڭ»

قاتناشغنانلار ايچنده سعد و قاصى اوغلانى اسماعىل و خوجان اوغلانى سلطان يك كەبى «ملتچىلىك كەسەلىگە» تۈنۈلگەن قۇمۇنىستلەر بىلەن بىر نىچە يېللەر دەن بىرى «گناھلەرىدەن» تازەلەنib ، روسييە ساولىت حکومتىنىڭ رئىسىي اورونباسارى بولوب يورگەن دىسقول اوغلانى تورارنىڭ دە اسمى آتالغان...

غا لاشچو كىن نطقىنى دقت بىلەن او قوساڭز بو «عىيدارلەر-نەك» بوتۇن «گناھلەرنى» بولشەۋىك دورنەن قىلغانلارىنى كورەسىز، مىلا غا لاشچو كىننىڭ ھىلسە «عىيدار لارغا» قارشو او قوغان «دو-كۈمەتلەرنەن» اونلارنىڭ 1924-1924 يېللاردا مەحترم زىكى وىلىدى يك بىلەن قىلغان مناسبتلەرنىدەن بىحث ايتەلەدر.

غا لاشچو كىن نطقىنىڭ دوامنىدە، حاضرگى كۆندە او قۇبور انقلابىگە قارشو تاغىن بىر «ملتچى اوپوشىمە» تايىلغانىدان وە بى اوپۇشىمەنى قورغان وە ياشاتغانلار مەندىس تىنچبىاي اوغلۇ محمد جان، تەخنولوژى مەندىسى اىرمەك اوغلۇ عالىم خان وە دوقۇر دوست محمد اوغلۇ خليل لار ايمش. بوللەرنىڭ اوچىدە سوڭى زەمانلەرگە قىدر بولشەۋىكلەرچە، هەر تورلو «شېھەلەردىن عارى» دىب تائىلغان مەتھىصىلەردىن اىيكلەنەر. دوست محمد اوغلۇ خليل آما-آتاداگى يو كەسەك مكتىبدە پروفېسور، اىرمەك اوغلۇ عالىم خان اىسە دوستىن ايدى. دوقۇر خليل قازاستان فرقەسىنگ 7 نىچى قورولتايىندە قازا-غستان پروفېسورلەرى نامندەن تېرىك نطقى سوپىلەمش وە بى نطقىندە «مارقىزىم» نقطە نظرىندەن بعضى ياكىلىشلەقلار كورولىشدى. قازا-غستان پروفېسور وە معارف ايشچىلىرىنىڭ دە تۈنۈرىسى قازاق انقلابچى ضىاپىلەرىنىڭ ساولىت حکومتىگە قارشو صىمىمى فىكىرىنى كورسەتىپ، دوقۇر خليل نەك خطالەرىنى فرقە قورولتايى بىنرىندەن بىر ساناب بىرگەن دە اىرمەك اوغلۇ عالىم خان ايدى. بىر نىچە كون سوڭى دوقۇر خليل نەك اوزىدە «اڭبە كچى قازاق» وە

«ساویتسکایا ستهپ» غازیتا لاریغا «تور کستاندە ملیت مسئله‌سی عملده بیشیلمشدیر» سرلوحه‌لی مقاله‌لەر يازىب «توبه» قىلغان ايدى... مەنە عالىم خان وە خليل افدىلەرنك ايسكى ملتچىلىكدهن توبه قىلىپ لە نېيىزىم قبلەسىگە يوز اوڭورگە نىكلەرىنىڭ ھەمدە فرقە اصولىگە سىجىدە ايتىكە نىكلەرىنىڭ تىيىجه لەرى... تىنچباي اوغلۇ محمد جان، دوست محمد اوغلۇ خليل وە ايرمەك اوغلۇ عالىم خان لارغا قارشو آتىلغان تەھمتلەرگە تىوشلى بەها بىرمەك اوچۇن فرقەنىڭ ايسكى اعضا سىدەن سانالغان توقتاباي اوغلۇ عىسى نىك عىيىگە نظر سالىگىز. سعد وفاصل اوغلۇ جانايىدار دىيگەن بىرىسى عىسى حقىنە «اگبە كچى قازاق» غازىتاسىنىڭ ۳ نچى اوقتوبىرە گى سانتدا: «توقتاباي اوغلۇ عىسى نىك ادارە ايتىكەن «آق جول» غازىتاسى چىتىدە قاچوب يور- گەن چوقاي اوغلۇ مصطفى نىك ساولىت تور کستاندە گى فىكى تارقا- تۈچىسى (ناشر افكارى) بولاي يازدى» دىب يازغان.

II «زيانچى». بو كونلەردە بولشه ويک قاماغىدا ياتقان، اوزىيىك قومو- مىستلەرنىدەن، يە گى فەرغانە» غازىتاسىنىڭ محررى عالىم اوغلۇ اگە. پە. ئۇ. (چەقا) سوراغىدا توبەندە گىچە سوپەلە گەنمىش:

«بىز نىك مقصدىمىز فقط گەنە كەمچىلىكەرنى يازوب، مەختىشكىلەر عامەسىگە ساولىت حەكومىتىنىك بوتون ايشلەرنىك كەمچىلىكەردەن عبارت بولغانىنى كورسەتمەك ايدى. يۇتوقلەرنى كورسەتمەسەن اوتهرايدىك. شوندai قىلىپ، حاضر گى سياستىدە نازارى كىشىلەرنى اوز تىورە گىمىز گە توبىلار ايدىك». (يە گى فەرغانە 25 سەتابر).

1 — اگر كەمچىلىكەرنى يازغان «تىسکەرىي انقلابچى» وە «زيانچى» آتالسا، شو كەمچىلىكەرنى ايشىدە ملى ادارە» نىگىزى قىلىپ يۇرگەنلەرنى قاندai آتاش كىرىڭە؟ مثلا عالىم اوغلينىڭ «زيانچى» بولغانىنى يازغان «يە گى فەرغانە» غازىتاسىنىڭ عىنى ئۇمرۇسىندا توبەندە گىلەرنى اوقيمىز:

ئۇلاد گۈزۈپبىن صناعتىدە يېرىلى ايشچىلەر حاضر لاش مسئله‌سی بويىنچە 1928

نچی ييلدا اورتا آسيا تيمير يوليدا (*) 533 کشى چاليشار ايديلدر. بونلەرنك يالغۇز 15 گەسى اوزىكىلەر. ادارەلەردە ايشلەيدىر گەن (1928 نچى ييلدا) 77 مامورنىڭ ايچندە اوزىكىلەر يوق ؟

1929 نچى ييلدا قوتور خدمتچىلەرى 1028 بولوب ، بونلەر ايچندە اوزىكىلەر 7 ، 1928 نچى ييلدا پاساژىر قطار قوندو قتور لارى 221 بولوب اوزىكىلەر 11، 1929 نچى ييلدا پاساژىر قطار قوندو قتور لارى 361 بولوب اوزىكىلەر 12 نى آشا آماغانلار ...

بو «کەمچىلەرنى» سوپەلەب «زيانچى» بولوب اوقۇر گەن كىم ، يەسىزمى ؟

او «پىنالملل جهانگىرلەر قرار گاھينىڭ ساتقىن آگەتى — يوسف اوغلى عثمان !» بو كىشىنك اوزى ھېيچ شېھەسز تور كستان استقلالچىلارينك عكس لاپقلابى حر كىتلەرى تىيجەسندە گە اوزىكىستان قوممو尼ست فرقىسى مرکز قومىتەسىنك مسئۇل باش كابىلگى اورنىگە كىرىپ قالغاندرا!

— توپىندە كىتىريلگەن بىر نىچە رقملىەردىن «زيانچىلەر» نىڭ قاندای كوچله نىڭلەرنى آچىق كوروب بولادىر:

— تاشكىنده گى «قىزىل شرق» («كىراسنو ووستوچنى») تىمر يولا فابر يقايسىدا ايشلەيدىر گەن 2666 ايشچىلەر آراسىدا تور كستانلىلىك 657 نفر (ديمەك تورتىدەن بىرىدەن ھەم آزىز دەرلەر.

«برنچى ماى» فابر يقايسىدا گى 1301 کشى ايچندە تور كستانلى ايشچىلەر 282 (يىشىدەن بىرى) ؛ يوك قطارلەرنىدە ايشلەيدىر گەن 1150 ايشچىلەر آراسىدە 300 تور كستانلى ؛ پاساژىر قطارى بىرىگادەسندە گى 901 ايشچىلەردىن 35 گەسى تور كستانلى ؛ اورتا آسيا تىمر دىرىھ كسيونىدە گى 663 خدمتچىدەن 23

(*) اوتکەن اوقتۇر آيدان باشلاپ «تاشكىن - اورنبورغ» يولىدا «اورتا آسيا تىمر يولى» ايجىگە كىرەدەر . باشقارما .

(يىغىرمە آوچ) گنهسى توركستانلىلەردى.

بو رقملەر ساپىت حکومىتىنەك ھەم فرقە مەركز قومىتەسىنىڭ اوئلەرچە دفعە بىر گەن امرلەرىنىڭ بوش سوزدەنگەن عبارت بولغانىنى آپ آچىق كورسەتەدر. شېھەسز بۇ «زيانچىلىق» نىڭ بارىب تورگەنيدىر. بۇنى پازىب تورگەن تاشكىنده گى «پراودا ووستوكا» غازىتاسى بولغانى كەبى ايشلەب او تورگەنلەرددە موسقىوا بولشەوبىكلەرى. بو بويوك روس ملتچىلەرىيگە «ھوشيارلۇق» كورسەتىپ يورگەنلەر ايسە اكمل اكرام اوغلى، عثمان يوسف اوغلى كەبى توركستان «ملتچىلەرى» دىر. فقط بۇ عكىس الاتقلابچى «زيانچى» لەر نىچىن عالىم اوغلى بلەن بىر گە قاماقدا آلينماغانلار؟

III اورتا آسيا يوروسىنىڭ باش كاتبى زەلەنسكى نىڭ تكىلىفي بويونچە تاشكتىد فرقە آكتىپلارى (فعاللهەرى) تامانىدان اوتكەن نۇساپىرنىڭ 14 نىدە چىقارىلغان قارارنامەدە با تو، منان رامز وە باشقۇ اقلاپگە تىسکەرى ملى بورۇوا تشكىلات اعضاالەرىنىڭ قاماقدا آلينغا تىلارى يازىپلادار... با تو وە منان رامز لەر سوڭ زمانلەرگەچە ساپىت حکومىتى فائىدەسىيگە جىدى صورتىدە خدمت ايتىپ كىلگەن شخصلەرددەن سانالار ايدىلەر. ايمدى بونلەر ھەم موسقوانىڭ قىزىل «يالماغىز لارىغا» ياقماسدان «ملى بورۇوا» قاتارىغا كىرگىزىلېپ قاماقدا آلينغانلار...

بەرلىيندە مەمم بىر قونقه رانس. — آذربايچان استقلال قومىتە سىنىڭ بەرلىيندە گى نامايندەسى ھەللاً منشى يېك، دەقاپىرنىڭ 5 نىدە «آدلوف» رەستورانىدە، آذربايچاننىڭ ھەتougرافى، اقتصادى ھەم مدنى اجوالى حقنەدە او قرايانا، ايدىل-اورال، توركستان، گور- جستان وە آذربايچانلىلەر قارشۇسندَا آلمانچا مەمم بىر قونقه رانس يېرىدى. يەڭ سىستەماتىك او قولغان بۇ مفصل قونقه رانس تام اىكى ساعت دوام ايتىدى وە تىكىلەر چىلەر تامانىدان كوب آقىشلامىدى.

قارا بر خبر. — بورونغى ملي گورجستان حکومتى ایچكى
ایشلەر ناظرى نوی راميشویلى بىر گورجى تامانيدان پارىسىدا
دەقابرنىڭ 7 سىنده توپانچە ايلە آتىيىب ئولدىرىيلىمىشىد. راميشویلى
گورجستاننىڭ أڭ آكتىف سىاسىيونلەرنىدەن ايدى. بو كىتىنىڭ آرادان
غايىب بولوشى يالغۇز گورجستان اوچونگىھە ايمەس، بوتون قافقا西ا
اوچون أڭ آغىز بىر يو قاتىشىد.

Yach Turkistan

Décembre 1930 (Le Jeune Turkestan) No. 13

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: Moustapha Tchokai-Oghly

« يەڭى توركستان »

1927 نېچى يىلده بىرى چىقا باشلاغان. توركستان
ملى بىرىگى «تىب» نىڭ فكرلەرىنى تاراتوچى آيلق مجموعه ددر.
لاتىن حرفلەريلە چىقادىر.

امتياز اىكەسى: نصیر
مسئول مدیرى: مجدالدین احمد
آدرەسى:

Istanbul: Hükümat konagi karşısında Gümüşhane
Sokagi No. 3 (Turquie)

يولىمغا توغرى كىلگەن بوتون يازولار اوچون مجموعەمىزنىڭ يىتلەرى
آچىقدەر. باسېلغان يازولار قايتارىلماش.

آبونە شرطىلەرى:

يىللەرى	—	2 دوّلار	—	آلتى آيلاغى	—	1,2 دوّلار
اوچ آيلاغى	—	60 سەنت	—	آيرىم نسخەسى	—	20 سەنت

مجموعەمىزگە تىوشلى ھەر تورلى يوللانىلار اوچون آدرەس:

Moustapha Tchokai-Oghly

48 bis rue Parmentier

Nogent s. Marne (Seine)

France گۈزۈپىسى

www.ewlat.org

www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدتىسى ئىمسىر وە قولىيامىلار ئامېرى